

PRVA DALMATINSKA I DRUGA DALMATINSKA KOHORTA

U spomen sjenima vojnika časnih što braniše
civilizirani svijet...

Sit sibi terra levis

SALMEDIN MESHOVIĆ

Prof. dr. Salmedin Mesihović
PRVA DALMATINSKA I DRUGA DALMATINSKA KOHORTA

Izdavač:
O.D. "FONT" - Sarajevo
E-mail: font@post.com

Urednik:
Tarik Jažić
Dizajn naslovne strane:
Nadir Jažić
DTP:
Nadir Jažić

Elektronsko izdanje

Sarajevo, august 2020. godine

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

94(37)

MESIHOVIĆ, Salmedin

Prva dalmatinska i Druga dalmatinska kohorta [Elektronski izvor] / Salmedin Mesihović. - El. knjiga. -
Sarajevo: Font, 2020

Način pristupa (URL): <https://unsa-ba.academia.edu/SalmedinMesihovi%C4%87>. - Nasl. sa nasl. ekrana. - Opis
izvora dana 13.08.2020.

ISBN 978-9926-480-04-2

COBISS.BH-ID 40092678

Salmedin Mesihović

PRVA DALMATINSKA I DRUGA DALMATINSKA KOHORTA

O.D. "FONT"

Sarajevo, 2020. godine

Equitibus et peditibus qui militaverunt in alis et cohortibus quae appellantur...¹

¹ „Konjanicima i pješadincima koji su se borili u alama i kohortama koje se zovu....“ je bila uobičajena formalna rečenica u tekstovima na vojničkim diplomama koje bi se uručivale auksilijarnim vojnicima u trenutku časnog otpusta (*honesta missione*) iz vojne službe.

Sadržaj

Sadržaj	v
Uvod	7
Iliri u službi rimskog osvajanja Ilirije	9
Auksilijarne jedinice u principatu	11
Zapovjedništvo	14
Stacioniranje	16
COHORS I (PRIMA) DELMATARVM	18
COHORS II (SECVNDA) DELMATARVM	51
Kraj postojanja	57
Skraćenice	59
Izdanja izvora/vrela	61
Literatura	65
Životopis	69

Uvod

Izučavanje auksilijarnih jedinica uvijek je u historiografiji bilo u dubokom zasjenku izučavanja legionarske komponente oružanih snaga Rimske države iz vremena principata (I. – III. st. n. e.). Radi toga se u znanstvenoj i pučkoj javnosti stvorilo pogrešno uvjerenje o slabijoj vrijednosti i kvaliteti, ali i manjoj važnosti auksilijarne komponente. A to je onda imalo odraza i na historiografsko i na arheološko istraživanje i znanje o auksilijarnoj komponenti oružanih snaga Rimske države. Posebno je slabije stanje obrađenosti auksilijarnih jedinica koje potiču iz ilirskih provincija ili su bile stacionirane u njima, u odnosu na legijske jedinice koje su na neki način i u nekim periodima bile vezane za ilirske provincije. U pučkoj javnosti, fenomen auksilijarnih jedinica skoro da je nepoznat. Nesumnjivo nedostaje opće i zaokruženo znanje i o auksilijarnim jedinicama porijeklom iz ilirskih provincija, ali i o auksilijarnim jedinicama koje su boravile i bile stacionirane u ovom, našem području.

Svako izučavanje auksilijarnih jedinica vezanih na neki način za ilirske provincije je potrebno započeti sa *cohortes Delmatarum*² („dalmatinske³ kohorte“). Ove borbene jedinice, osnovane u prvoj polovici I. st. n. e., su imale iznimno svestrano povijesno značenje. Dalmatinske kohorte, kao uostalom i u slučaju svih drugih legijskih i auksilijarnih jedinica, nisu bile samo jedan od zupčanika imperijalne oružane sile, nego su svojom pojавom i postojanjem imale i vanvojničku i vanborbenu svrhu. Bile su jedan od elemenata i širenja rimskog građanstva i antičke kulture i načina života među domorodačkim, ilirskim

² U radu se u naslovnom obliku imena kohorti koristi samo oblik „*Delmatarum*“, čisto iz tehničke jasnoće. Potpuno je ispravno u imenima kohorti koristiti i oblik „*Dalmatarum*“, jer se navedena dva oblika često miješaju u izvornoj gradi.

³ Radi jasnije pojmovne distinkcije izraz „dalmatinski“ i njegove izvedenice se koriste kada se ima na umu i govori o općeprovincijskom, dok se izraz „delmatski“ ili „dalmatski“ koristi kada se odnosi konkretno samo na Delmate, odnosno jedan od ilirskih, peregrinskih naroda (tj. *civitas*) provincije Gornji Ilirik/Dalmacije. Sudeći po podacima iz izvorne grade, bez obzira što su nosile ime samo po jednom gornjoilirskom narodu, u *cohortes Delmatarum/Dalmatarum* su služili Iliri iz cjelokupne provincije, i to različitim „nacija“ (u antičkom, rimsko – principatskom smislu), a ne samo Delmati. Radi toga je jasno da je historiografski neprihvatljivo, bar na našem jezičkom području, koristiti termin delmatski za prijevod sa latinskog (u kojem ne postoje posebni izrazi za različite pojmovne sadrzine „delmatski“/„dalmatski“ i „dalmatinški“) imena kohorti. Inače je zanimljivo da su ove kohorte, iako se u nju regrutiraju stanovnici iz čitave gornjoilirske provincije i njenih peregrinskih naroda i *civitates*, nosile ime samo jednog od njenih naroda. U prvo vrijeme, u augustovskom i tiberijanskom dobu auksilijarne jedinice su imale specifičnija narodnosna imena (*Campagonum*, *Trevirorum* i *Bessorum*), da bi kasnije imala opća imena (*Hispanorum*, *Gallorum*, *Thracum*) što pokazuje da se zona regrutiranja proširila.

Što se tiče numeracije kohorti u tekstu ove knjige, bez obzira da li se koristio latinski ili naš jezik, upotrebljavaju se samo „rimski“, a ne „arapski“ brojevi. To je uradeno kako bi se kod čitalaca stvorila jasnija distinkcija između dalmatinskih jedinica u auksilijarnom sastavu oružanih snaga Rimske države i dalmatinskih jedinica u sastavu Narodnooslobodilačke i parizanske vojske u II. svjetskom ratu. Postojaо je izrazito veliki broj dalmatinskih partizanskih jedinica (poglavitno tipa brigade) koje se izričito numeriraju „arapskim“ brojevima. Zato je I. dalmatinska → auksilijarna kohorta, a 1. dalmatinska → partizanska brigada. Ovim se omogućuje da se nazivi jedinica pišu skraćeno, a ne u svome punom obliku što bi, stalnim ponavljanjem punih imenskih formula i nazivlja, iznimno otežavalo tekst, usput ga učinivši i monotonim.

stanovništvom dinarskog masiva i panonskog bazena, ali i među domicilnim stanovništvom područja u kojima su bile stacionirane. Vojne jedinice oružanih snaga Rimske države jačale su i odanost provincijskih populacija rimskom imperiju i princepsu i njegovoj familiji, te su tako u priličnoj mjeri doprinijele i kreiranju globalnog, rimskog identiteta. Zbog karaktera izvorne građe, koja se skoro u potpunosti sastoji od epigrafskih spomenika (bilo da je riječ o kamenim spomenicima ili vojničkim diplomama), istraživanje i prezentiranje činjenica i zaključaka o dalmatinskim kohortama je neodvojivo povezano sa epigrafskom historijsko – arheološkom disciplinom.

Sustavno izučavanje fenomena postojanja dalmatinskih kohorti je najbolje i najpraktičnije započeti sa onom koja je u numeraciji nosila oznaku „Prva“. Zato je i prvi članak u predviđenoj budućoj seriji članaka o dalmatinskim kohortama posvećen I. dalmatinskoj pješadijskoj kohorti, te II. dalmatinskoj kohorti koja je bila stacionirana u istoj provinciji i koja se često na vojničkim diplomama spominje zajedno sa I. dalmatinskom. Imajući u vidu i sve iznesene činjenice i generalni kontekst (koji se nipošto i ne smije, a uostalom niti i može), u ovom radu se nastojalo ipak spustiti, što je u moguće većoj mjeri, sa nivoa općeg izučavanja prema individualitetima i njihovim sudbinama. Tako da pojedini elementi sadržaja rada imaju i prosopografski karakter.

Ali i pored ovih znanstvenih elemenata, pošto je jedan od ciljeva ovoga naučnog rada da se da se što je moguće šira javnost upozna sa fenomenom postojanja dalmatinskih kohorti, njegov sadržaj je morao da bude modeliran na takav način kako bi imao i popularističke sastavnice. Nadamo se da će čitatelji preko ovoga rada uspijeti da se upoznaju sa jednim vrijednim aspektom povijesti Zapadnog Balkana.

Iliri u službi rimskog osvajanja Ilirije

Nepoznato je kada se desio prvi oružani sraz rimskog i italskog svijeta sa nekim sastavnicama ilirskog etničkog kompleksa. Istočna obala Italije je stoljećima prije uspostave rimske hegemonije bila izložena sporadičnim naseljavanjima koja su strujala sa istočnojadranske obale. Uz to su i obale Jadranskog i Jonskog mora bile područja prepada i napada ilirskih gusara. Prvi historijski dokumentirani rat Republike i njenog Italskog saveza sa ilirskim svijetom je onaj iz 229. god. p. n. e., kojem je kao jedan od povoda upravo poslužilo ilirsko gusarenje. U ovom, u historiografiji nazvanom I. ilirskom ratu,⁴ rimsko – italske oružane snage su u jednom blitzkriegu razbile vojsku regentkinje Teute. Već u ovom ratu se pokazalo da općeilirska svijest ne postoji, i nakon prvih pobjeda na rimsku stranu su prešli ilirski narodi: južni Partheni i Atintani. Otada pa nadalje, u svim oružanim sukobima koje je vodila na istočnojadranskoj obali i njenom zaleđu, Rimska država je mogla računati i na pomoć pojedinih ilirskih naroda, plemena i zajednica. Nakon završetka II. ilirskog rata iz 219. god. n. e.,⁵ agronidsko ilirsko kraljevstvo (predvođeno sada Skerdilaidom i njegovim sinom Pleuratom) je bilo vjerno savezu i dobrim odnosima sa Republikom. Skerdilaidina lojalnost umnogome je pomogla i olakšalo rimsku poziciju na Balkanu i jadransko – jonskom području u kritičnim vremenima II. punskog rata (218. – 201. god. p. n. e.) i I. makedonskog rata (215/214. – 205. god. p. n. e.). Pleuratov sin i nasljednik Gencije nije slijedio politiku prethodnika i upustio se u rizično proturimsko savezništvo sa makedonskim kraljem Persejem. To je dovelo do III. ilirskog rata iz 168. god. p. n. e.,⁶ i sabora u Skodri (održanom 167. god. p. n. e.) na kojem je došlo do funkcionalnog ukidanja Agronidske kraljevine i stvaranja čitave jedne mreže protektorata i savezničkih, vazalnih i poluvazalnih ilirskih i grčkih “državica” na istočnojadranskoj obali i neposrednom zaleđu.⁷

⁴ O I. ilirskom ratu v. *Polyb.* II, 2 – 12; *Liv. Epit.*, XX; *Plin. NH.* XXXIV, 6; *App. Ill.* 7 - 8; *Cass. Dio* fragment XII. knjige (19); *Eutrop.* III. 4; *Oros.* IV. 13; Stipčević, 1989:40 - 42; Wilkes, 2001:173 – 176; Cabanes, 2002:144 – 149; Mesihović, 2015:346 – 348; Mesihović – Šačić, 2015:148 – 153.

⁵ O II. ilirskom ratu v. *Polyb.* III, 16; 18; *App. Ill.*, 8; Stipčević, 1989:43; Wilkes, 2001:177 – 178; Cabanes, 2002:152 – 155; Mesihović, 2015:350 – 351; Mesihović – Šačić, 2015:153 – 155.

⁶ O III. ilirskom ratu v. *Liv.* XL, 42; XLII, 26; 29; 37; 45; 48; LXIII, 9; 18 – 19; 23; LXIV, 23; 26 – 32; *App. Ill.*, 9; Stipčević, 1989:44; Wilkes, 2001:187– 189; Cabanes, 2002:173 – 175; Mesihović, 2015:411;413; Mesihović – Šačić, 2015:155 – 161.

⁷ Kronični problem ilirskog i općenito zapadnobalkanskog područja još od najranijih razdoblja jeste njegova razjedinjenost u političkom, narodnosnom i interesnom smislu. Bez obzira na evidentnu zajedničku rimsku opasnost, partikularni interesi pojedinih naroda, zajednica, dinasta, kneževa i pojedinaca su bili ipak znatno jači faktor od zajedničkog nastupa. Neki od ilirskih naroda, plemena i zajednica su čak smatrali korisnim da iskoriste prisustvo rimskih oružanih snaga kako bi ostvarivali određene prednosti nad drugim “bratskim” zajednicama ili izmirivali stare ili nove račune sa svojim susjedima. To su rimski državnici, političari i vojskovođe znali veoma dobro iskoristiti, pa su uvijek “sijali” neslogu među Ilirima i njihovim poglavicama, poglavarima i velikašima. Posebno je ta sklonost “partikularističkom ponašanju” došla do izražaja za vrijeme III. ilirskog rata kada su kompletne zajednice (Taulanti, Pirusti, Desareti, Daorsi, gradovi Rizon i Olcinium) napuštale agronidskog kralja Gencija i prelazile na stranu Republike. Pomoćne trupe pojedinih ilirskih naroda (npr. južni Parteni) su

Od ilirskih naroda sa prostora današnje Bosne i Hercegovine, a koji su zauzeli iznimnu prorimsku poziciju, posebno se ističu Daorsi. Njihovo savezništvo sa Rimom se konkretno ispoljilo vrlo brzo nakon sabora u Skodri. Upravo je rimski protektorat nad daorskim narodom i politijom doveo do sukoba Republike sa Delmatima, novim bitnim narodnosnim, političkim i vojnim faktorom na istočnojadranskoj obali. Za rimski svijet delmatski problem je trajao nešto više od 160 godina. U narednom stoljeću, protudelmatsku stranu su zauzimali i Liburni. Upravo je sukob (iz 50. god. p. n. e.) Liburna i Delmata oko gradinskog naselja Promone, izazvao novi rimski rat sa Delmatima koji se ubrzo uklopio i u okvire II. rimskog građanskog rata. Liburni i Daorsi, zajedno sa rimskim zajednicama u primorskim gradovima (Salona, Narona, Epidaurum) našli su se na strani cezarovske frakcije, pa su samim tim Delmati imali anticezarovsku poziciju i neku vrstu i vojnog savezništva sa tradicionalističko – pompejanskom frakcijom. U ovaj period II. građanskog rata je možda moguće datirati i delmatsko osvajanje Daorsona. I Oktavijan je za vrijeme svojih kampanja iz 35. – 33. god. p. n. e. na zapadnobalkanske Ilire, isto mogao računati na podršku pojedinih domorodačkih zajednica. Uostalom on napad na Delmate pokreće sa liburnskog područja.⁸

Povod za izbijanje Velikog Ilirskog ustanka⁹ u proljeće 6. god. n. e. bilo je i novačenje ilirskih domorodaca iz unutrašnjosti provincije Ilirik u pomoćne/auksilijarne jedinice radi pohoda na markomansko kraljevstvo. Tada su se upravo ti unovačeni auksilijari, inspirirani i vođeni od Batona Dezitijatskog, prvi i pobunili protiv rimske vlasti. Ipak i u toku ovoga rata pokazalo se nejedinstvo domorodaca. Sudeći po veronskom natpisu *CIL V 3346 : bello] / Batoniano praefui[t] / Iapudiai et Liburn(iai) / sibi et libertis / t(estamento) f(ieri) i(ussi)* Rimskoj državi su ostali lojalni Liburni i dijelovi, bar oni oficijelni, japodske *civitas*. Njihove pomoćne jedinice su tako pod komandom rimskog prefekta korištene u borbama protiv ustanika.¹⁰ Trupe pod komandom Batona Breučkog, nakon simboličke predaje na rijeci Bosni (3. VIII. 8. god. n. e.), u kontekstu nastalih zbivanja ne bi se mogle smatrati pravim auksilijarnim jedinicama oružanih snaga Rimske države. Uostalom, i vrlo brzo su i bile poražene i rasturene. Možda je otpadništvo Batona Breučkog na kraju kao posljedicu ipak dovelo do formiranja mnogih breučkih auksilijarnih kohorti →*cohortes Breucorum*. Nakon Velikog Ilirskog ustanka, u dostupnoj i do danas poznatoj izvornoj građi se ne nailazi

predstavlja značajnu snagu koja je pomogla brzom obraćunu pretora Lucija Anicija sa Gencijevom kraljevinom.

⁸ O odnosima rimskog i ilirskog svijeta nakon III. ilirskog rata pa do izbijanja Velikog Ilirskog ustanka 6. god. n. e. v. Stipčević, 1989: 45 - 49; Wilkes, 2001: 202 – 220; Mesihović, 2007: 244 – 296; 321 – 334; 985 – 988; Isto, 2011: 33 – 75; 153 – 193; Isto, 2014 A, Dezitijati: 244 – 296; 321 – 334; 985 – 988; Isto, 2015: 418; 425; 520 – 522; 584 – 585; 658 – 661; 690 - 693; 775 – 778; 1351 – 1353; Mesihović – Šačić, 2015:165 – 201.

⁹ O Velikom Ilirskom ustanku od 6. do 9. god. n. e. v. Mesihović, 2011; Isto, 2015:1364 – 1373; Mesihović – Šačić, 2015:207 – 230.

¹⁰ O tome v. Suić, 1991-1992; Mesihović, 2011 A: 11.

na spomen nekih većih proturimskih pokreta Ilira, koji postaju ne samo lojalni element, nego i značajno vrelo za novačenje u oružane snage (poglavito auksilijarne jedinice i mornaricu).

Jedino što je tada ostao problem za stabilnost rimske vlasti u ilirskim provincijama je bila uobičajena i kronična boljka organiziranog razbojništva i hajdučije.¹¹ Julije Kapitolin, autor biografije princepsa Marka Aurelija (vl. 161. – 180. god. n. e.) iz kolekcije *Historia Augusta*, navodi da je Marko Aurelije uslijed nedostatka vojnih resursa u živoj sili bio prisiljen da hajduke iz Dalmacije i Dardanije učini vojnicima, odnosno da ih unovači.

SHA, Vita Marci, XXI, 7 – 8 : ...Armavit etiam gladiatores, quos obsequentes appellavit. Latrones etiam Dalmatiae atque Dardaniae milites fecit. Armavit et Diogmitas. emit et Germanorum auxilia contra Germanos. Omni praeterea diligentia paravit legiones ad Germanicum et Marcomannicum bellum.

(„Misli se na Marka Aurelija op.a.) naoružao (u smislu unovačiti op.a.) je takođe gladijatore, nazvavši ih «*Obsequentes*». Hajduke iz Dalmacije i Dardanije takođe vojnicima učini. Naoružao (u smislu unovačiti op.a.) je i Diogmite,¹² i uz to unajmio je i germanske pomoćne jedinice protiv Germana. I uz sve to on je nastavio za brigom za popunu legija za Germanski i Markomanski rat.“).

Auksilijarne jedinice u principatu

Sa uspostavom principata, Oktavijan August je započeo i suštinsku vojnu reformu, kojom su u okvirima oružanih snaga Rimske države jasno definirane i one trupe u kojima se nisu nalazili samo rimski građani.¹³ Poglavito je riječ o auksilijarnim trupama (kohorte i ale) koje su većinom bile sastavljene od pripadnika peregrinskih *civitates* koji nisu imali rimsko građanstvo.¹⁴ Auksilijari/*auxiliaries*¹⁵ (ustanovljeni u ranom principatu) načelno su u miru

¹¹ O tome v. Mesihović, 2009.

¹² Diogmiti su bili oružana policija (neka vrsta žandarmerije) održavane od strane grčkih gradova. Oni su takođe bili korišteni u aktivnostima protiv razbojničkih grupa (npr. 386. god. n. e. *Amm.Marc.* XXVII, 9, 6). v. *SHA*, 1953, 184, fus. 6.

¹³ O tome v. Mesihović, 2015:1417 – 1467.

¹⁴ O auksilijarnim jedinicama oružanih snaga Rimske države za vrijeme principata v. Cichorius, PWRE, 1894, I. 1-2, 1224 - 1270; Isto, PWRE, 1900, IV, 1, 231 – 356; Holder, 1980; Isto, 2003; Spaul, 1994; Isto, 2000; Cheesman, 2012; Mesihović, 2015:1444 - 1453; 1751 – 1758.

¹⁵ Od latinskog *auxilia* = pomoći. Ovaj auksilijarni segment oružanih snaga principata, koji je većinom sastavljen od vojnika koji nisu imali rimsko građanstvo, naslanjao se na tradicije savezničkih *alae* i pomoćnih jedinica raznoraznih tipova (poglavito teške i lahke konjice, te strijelaca i raznih drugih specijaliziranih trupa) iz vremena Republike. Nakon savezničkog rata (91. – 88. god. p. n. e.) i u posljednjim decenijama Republike, formacija savezničkih *alae* je nestala. Pomoćne jedinice su sada mogle biti ili iz reda plaćenika, satelitskih državica ili iz reda ad – hoc unovačenih peregrina iz potčinjenih *civitates*, i bile bi raspuštane po završetku

popunjavani sa dobrovoljcima (*voluntarii*), a ne prisilnim novačenjem. Samim tim se može smatrati da su i auksilijarne jedinice, isto kao i principatske legije, bile profesionalnog karaktera. Auksilijarne jedinice principata su, za razliku od prethodnih republikanskih razdoblja, bile i stalne formacije koje se nisu raspuštale nakon obavljenog zadatka ili rata. Auksilijarni vojnik je imao redovnu, dobru platu, i statusno se nalazio iznad mnogih svojih zemljaka.

Iako ima primjera o regrutima od čak samo 14 godina starosti, velika većina regruta je ipak ulazila u sastav auksilijarnih jedinica u dobi od 18 do 23 godine. Auksilijari u stalnom sastavu su po završetku svoje višedecenijske službe (cc 25 godina), po časnom otpustu, dobivali rimsko građanstvo (u slučaju da ga nisu imali) koje bi se prenosilo i na njegovu suprugu, i zavisno od historijskog razdoblja i na njegovu djecu, kao i značajno penzionalno obeštećeće. Njihovi sinovi su kao rimski građani onda mogli da postanu i pripadnici legija, uđu u viteški red i nastave se probijati na statusno – hijerarhijskoj ljestvici rimskog svijeta. Zato je za mnoge peregrine dobrovoljni ulazak u auksilijarne jedinice predstavljao dobru šansu, i one nisu oskudijevale sa dobrovoljcima. U slučaju određenih specifičnih okolnosti, kao što su vojni pohodi u velikim razmjerima i nenadane opasnosti, moglo je doći i do prisilnog mobiliziranja (*dilectus*) peregrina u auksilijarne jedinice. U tom slučaju bi peregrinske *civitates* morale osigurati predviđene kvote regruta za auksilijarne jedinice. Pojedini narodi, kao germanski Batavci, su imali stalnu visoku predviđenu regrutnu kvotu za auksilijarne jedinice, i to ne samo u specifičnim ad – hoc situacijama. Međutim, u slučaju Batavaca koji su činili elitni (gardijskog tipa) dio oružanih snaga, to se smatralo povlasticom.

U sastav auksilijarnih jedinica primani su i „barbari” (oni koji su dolazili iz zajednica van rimskog svijeta) koji su mogli formirati i zasebne jedinice. U auksilijarne jedinice mogli su biti uvrštavani i rimski građani (npr. „dobrovoljačke kohorte rimskih građana”, izvorno nastale regrutiranjem oslobođenika, koji su oslobođeni samo kako bi bili unovačeni). U sastave auksilijarnih jedinica su često ulazili i sinovi veterana tih jedinica, i koji su sada bili nositelji rimskog građanstva. Oni su više preferirali da budu u okviru poznate vojne formacije, nego da idu npr. u sastav legija.

Pravo na građanstvo i „penziju” auksilijarima je po časnom otpustu (kao i u slučaju legionara) bilo zapisano na dokumentu (*diploma*) od dvije spojene brončane tabule. Obje strane obje tabule su bile ispisane. Posebna vrijednost diploma je bilo to što su one bile datirane, i što su vrlo detaljne (po podacima) u tekstu koji daju. Vanjska i unutarnja strane 1. tabule su uvijek sadržavali pored intitulacije princepsa i popis auksilijarnih jedinica čiji su vojnici dobijali časni otpust po ovom datumu i ovoj odluci. Unutarnja strana 2. tabule je spominjala koja se prava dodjeljuju veteranu, dataciju događaja, jedinicu u kojoj je veteran

zadatka ili rata. Ove kasnorepublikanske pomoćne jedinice su vodene od svojih poglavara i nisu bile standardizirane ni po organizaciji, ni po borbenoj opremi, ni po odjeći, ni po simbolici.

služio, ime njegovog zapovjednika u datom momentu i samo ime veterana. Vanjska strana 2. tabule je sadržavala popis svjedoka. Pošto su diplome rađene i ispisivane po šablonu, onda je na njima ispisivan i popis auksilijarnih jedinica u određenoj provinciji u određenom razdoblju iz kojih su se tom odlukom po časnom otpustu demobilizirali vojnici.

Auksilijarne jedinice su uz legije predstavljale snažno sredstvo romanizacije. Nakon cc 25 godina službe u oružanim snagama u kojima je zapovjedni i službeni jezik bio latinski, oni bi bili prilično romanizirani. I onda bi veterani, koji bi ujedno postajali i rimski građani, naseljavali na području gdje bi služili ili bi se vraćali u domovinu ili bi odlazili u bilo koji drugi dio rimskog imperija. Tamo su gotovo sigurno širili način života i sustav vrijednosti koji su stekli za vojne službe. A pošto su veterani uživali određeni respekt, taj njihov romanizirani karakter bi još više dobivao na značenju.

Postojala su tri tipa običnih (*quingenaria*) auksilijarnih jedinica i to: *ala* (konjica), *cohors peditata* (pješadijska kohorta) i *cohors equitata* (kombinirana/miješana pješadijsko – konjanička kohorta = $\frac{3}{4}$ pješadina i $\frac{1}{4}$ konjanika). Kombinirane/miješane kohorte su bile ustvari pješadijske kohorte sa dodatnim konjaničkim eskadronom od 4 turme. Obična ala je imala 16 turmi, obična pješadijska kohorta 6 centurija, a kombinirana/mješovita pješadijsko – konjanička kohorta 6 centurija i 4 turme. Jedna pješadijska centurija je i u *cohors peditata* i u *cohors equitata* po standardnoj i predviđenoj brojnosti trebala imati 80 pripadnika (ne uključujući i starještine centurione). Ako je suditi po Arijanovom podatku da je obična ala brojila 512 pripadnika, njena turma je brojila 32 pripadnika (ne uključujući starještine dekurione). Turma u mješovitim kohortama je, kao i u republikanskom periodu, brojila 30 pripadnika. Ipak, predviđena brojnost auksilijarnih običnih (*quingenaria*) jedinica često nije održavala i stvarno stanje, pa se za mnoge ove auksilijarne jedinice može pretpostavljati i manja brojnost na terenu.

Nakon 80. god. n. e. jedan dio auksilijarnih jedinica je bio označen i kao *milliaria*, odnosno imale su skoro dupliranu teorijsku brojnost obične (*quingenaria*) auksilijarne jedinice.¹⁶ Međutim rijetko su dostizale tu predviđenu cifru. Duplirana ala je imala 24 turme, duplirana pješadijska kohorta 10 centurija, a duplirana kombinirana pješadijsko – konjanička kohorta 10 centurija i 8 turmi. Potrebno je naglasiti da formacijska struktura i imena pojedinih auksilijarnih jedinica u rimske vojne – političke strukturi nisu bila zakovana, i mogla su se mijenjati i dopunjavati. Tako su obične pješadijske kohorte mogle u toku vremena odlukom vojnog vrha postajati kombinirane/mješovite ili duplirane (sa ili bez konjičkog odjeljenja) i dobijati dodatke imenu (sukladno toj promjeni ili određenim nagradama i počastima u

¹⁶ Vrlo je teško i pojmovno i suštinski prevesti *milliaria* u kontekstu vojne jedinice, a da odgovara duhu našeg jezika i ne zvuči nezgrapno ili teško izgovorljivo (npr. hiljadita ili tisućlita). Odlučili smo se da koristimo termin „duplirana“, koji bi možda na najbliži način mogao objasniti suštinu postojanja vojnih formacija tipa *milliaria*. Naravno, taj prevedeni izraz se koristi, svjesno svih njegovih ograničenja i nedostataka u tome što *milliaria* nije faktički duplirala u brojnom sastavu niti broju svojih subjedinica – komponenti jedinice tipa *quingenaria*.

nazivlju). U slučaju dalmatinskih kohorti postoje i evidentirani slučajevi kada su neke od njih dobijale počasno dodatno nazivlje (tipa „rimskih građana” i „odane i vjerne”) u svome imenu.

Ta promjenljivost može biti značajan problem za istraživača koji se bavi jedinicama oružanih snaga Rimske države, i to uključujući i legije i auksilijarne jedinice. Tako se u svakom pojedinačnom slučaju mora detektirati mjesto u vremenu određene jedinice. U našem konkretnom slučaju, ime svake od analiziranih i prezentiranih auksilijarnih jedinica se u naslovu daje u punom (krajnjem) obliku koji je ona imala. A u samom tekstu se onda predstavlja proces kako se razvijala konkretna auksilijarna jedinica, uključujući i promjene u tipu i strukturi jedinice i posebice u dodatcima osnovnom imenu. Navedena metoda se morala koristiti, jer se za auksilijarne kohorte uglavnom ne zna tačno vrijeme osnivanja, pa se ne raspolaže ni sa tačnom informacijom o njihovom osnovnom tipu i temeljnog imenu.

Kao i u legijama, i obični auksilijarni vojnici – redovi su nosili naziv *caligati*, pješadinac – redov je nazivan *pedes*, konjanik – redov u kombiniranim kohortama *eques* i konjanik – redov u alama *gregalis*. Za vrijeme ranoga principata (julijevsko – klaudijevska dinastija) broj auksilijarnih trupa nije bio zanemarljiv. U pješadijskom sastavu auksilijara je bilo skoro kao i legionara, a davali su i ubjedljivo veći dio konjice i specijaliziranih jedinica (strijelci i laka konjica). Po tome bi auksilijara bilo čak i nešto više nego legionara. I borbena kvaliteta auksilijara je bila respektabilna.

Zapovjedništvo

Auksilijarnim jedinicama su u većini slučajeva zapovijedali prefekti. Izuzetak su bile tzv. „kohorte rimskih građana”, odnosno one kohorte sa oznakom *civium Romanorum*, kojima su originalno zapovijedali vojni tribuni. Dok su nedupliranim auksilijarnim kohortama uglavnom zapovijedali prefekti, onim tipa *milliaria* su komandovali vojni tribuni. Izuzetak su bile batavske i tungrijske duplirane kohorte kojima su nastavili komandovati prefekti. I dupliranim alama su nastavili zapovijedati prefekti.

Nekada su auksilijarnim jedinicama zapovijedali pojedinci viteškog ranga ili čak i stariji centurioni. Komandanti jedinica su mogli biti i rimski građani u statusu viteza, vojni tribuni, legijski centurioni ili pouzdani i lojalni domorodački poglavari ili uglednici (sa ili bez rimskog građanstva). Princeps Klaudije (vl. 41. – 54. god. n. e.) je odredio da samo osobe u statusu rimskih vitezova mogu kao prefekti komandirati auksilijarnim alama i kohortama.

Pripadnici viteškog reda su u okvirima početaka svoga *cursus honorum* morali da obnašaju tri stupnja vojne službe (*militiae equestres*): 1. (*militia prima*) komandu nad običnom auksilijarnom pješadijskom kohortom ili auksilijarnom dobrovoljačkom kohortom rimskih

građana, 2. (*militia secunda*) vojni tribunat u legiji ili komandu nad dupliranom kohortom, 3. (*militia tertia*) komandu nad alom.¹⁷

Auksilijarne regimete su bile modelirane kao i one u legijskom sastavu. Pješadijske jedinice su podijeljene u centurije, pod zapovjedništvom centuriona. Subordinirani centurionu su bili podoficiri/*principales*: *signifer*, *optio* (kod konjanika *duplicarius*), *vexillarius* (koji je nosio regimentalnu - kohortsu ili alasku – zastavu), *tesserarius* (kod konjanika *sesquiplicarius*) i sve ostale službe koje su postojale i u legijskim centurijama. Sve auksilijarne regimete su imale takoder i podoficira pod nazivom *custor armorum* /”čuvar oružja” i *vexillarius*. Centurion koji je komandovao 1.centurijom u kohorti je nosio naziv *centurio princeps*, i bio je drugi po važnosti časnik kohorte (odmah iza njenog zapovjednika).

Konjičke jedinice podijeljene su na turme (*turmae*) i koje su pod zapovjedništvom dekuriona. Dekurion 1. turme u ali je nosio naziv *decurio princeps*. Svaka ala imala je svoju zastavu (*vexillum*), a svaka turma svoj stijeg (*signum*). U alama su dekurionu subordinirani bili sljedeći *principales* : *signifer*, *duplicarius*, *curator* (briga o konjima i njihovom opremanju), *vexillarius*, *sesquiplicarius*.

Centurioni, dekurioni i podoficiri auksilijarnih jedinica su mogli biti i sa rimskim građanstvom i bez njega. Većina starješina koji su bili rimski građani i sami su bili peregrinskog porijekla, jer su uglavnom dolazili iz reda vojničkih familija, gdje bi njihovi očevi ili djedovi dobili rimska građanstvo. Kako se bude širilo rimska građanstvo među domaćom elitom, tako se i udio rimskih građana u starješinskom kadru auksilijarnih regimeti proporcionalno povećavao. Kako vrijeme bude odmicalo, udio rimskih građana i među običnim vojnicima se sve više povećavao, poradi širenja rimskog građanstva među peregrinima i auksilijarnim veteranima.

Pored starješinskih činova i službi, i u auksilijarnim jedinicama su postojale specijalne službe, kao što su *medicus* (ljekar jedinice), *veterinarius*, *cornicularius* (neka vrsta tajnika i službenika regimete).

Sudeći po dosadašnjim raspoloživim podacima, rasponi u razlikama u plati između običnog vojnika i zapovjednika auksilijarne regimete su bili prilično veliki, znatno veći nego što je to danas slučaj u modernim vojskama.

¹⁷ Devijver, 1993:206; Ferjančić - Jeremić – Gojgić, 2008:48.

Stacioniranje

Profesionalne auksilijarne jedinice su bile u načelu stacionirane u onim provincijama i oblastima koje im nisu bile matične. To je rađeno iz razloga sigurnosti, ali i pospešivanja procesa romanizacije. Svaka auksilijarna jedinica ima svoje ime, koje se sastoji od broja i često od naziva provincije ili oblasti u kojoj su one originalno regrutirane. Ova imena su se održala prilično dugo, skoro sve do IV. st. n. e., ali bez obzira na ime naknadna regrutiranja su preslojila tu prvu etničku, narodnosnu osnovu određene auksilijarne jedinice.

Izgleda da je u julijevsko – klaudijevskom periodu bilo nastojanja da se sačuva etničko – narodnosno – zemljopisni obrazac ovih jedinica i kada bi one napustile svoje matične oblasti i provincije, pa bi se u njih nastavljalo regrutiranje iz originalnih zemalja. Ali ipak je vremenom regrutiranje u ove jedinice sve više prelazilo na lokalnu populaciju gdje bi one bile stacionirane. To je posebno postalo izraženo sa I.flavijevskom dinastijom (od 69. do 96. god. n. e.). Bilo je i izuzetaka, pa su tako neke specijalizirane jedinice kao batavsko – germanske kohorte (koje su služile kao neka vrsta elitne garde), maurska konjica i sirijski strijelci zadržale svoje specifično etničko i narodnosno određenje u narednim periodima. Neke jedinice su ostajale u svojim matičnim područjima i duži period kao npr. *cohors I. Delmatarum milliaria equitata* („I. dalmatinska duplirana mješovita/konjička kohorta“).

Auksilijarne trupe su nosile raznolikiju uniformu i oklope, posebno u prvo vrijeme kada su još uvijek bile žive njihove domorodačke tradicije i načini vojne opreme. Tako neki od njih (veći dio) imaju žičanu košulju ili oklop od spojenih kovinskih ljesaka ili kožni oklop ili (manji dio) nisu nosili nikakav oklop. Kacige su uglavnom bile sličnije onim legionarskim, ali nešto jednostavnijeg oblika. Osnovni tip oružja i kod auksilijara je bio mač, kao i kopљe. Izgleda da su tip kopљa poznat kao *pilum* imali samo legionari. Pojedine auksilijarne jedinice su mnogo polagale i na streljaštvo. Štitovi auksilijara su pretežito bili ovalnog tipa (*clipeus*), za razliku od legionarskog četverouglog štita pod nazivom *scutum*. Postoje indicije da su segmentirani oklop nosili i auksilijari, jer su nalazi povezani sa ovom vrstom oklopa nađeni u mnogim taborima u kojima su garnizonirale samo auksilijarne jedinice. Vremenom se težilo i ujednačavanju vojne opreme i kod auksilijara, pa je krajem julijevsko – klaudijevskog perioda došlo vjerojatno i do standardiziranja opreme, uniformi i obuke. U bitkama na otvorenom, auksilijari su bili stacionirani na krila (tradicija koja potiče još iz vremena Srednje Republike).

Sudeći po Tacitu,¹⁸ moglo bi se prepostaviti da je u ranom principatu bilo oko 250 auksilijarnih jedinica (od kojih se za mnoge znaju imena) sa oko 125.000 pripadnika. Od augustovskog doba se značajno povećavao broj auksilijarnih jedinica. Po Johnu Spaulu (2000:526) za vrijeme Hadrijanove vladavine (117. – 138. god. n. e.) bilo je 327

¹⁸ Tac. Ann. IV, 5

auksilijarnih jedinica (80 ala i 247 kohorti). Nešto veću cifru za isto razdoblje daje Paul Holder (2003:145), po kojem je bilo tada 367 auksilijarnih jedinica (88 ala i 279 kohorti). Ovom broju od 367 jedinica, Holder dodaje i još 14 kohorti, koje su evidentirane za vrijeme vladavine Trajana (98. – 117. god. n. e.), čime za Hadrijanovo doba pretpostavlja postojanje ukupno 381 auksilijarne jedinice. Po prijedlozima i J.Spaula i P.Holdera u vrijeme Hadrijanove vladavine u jednom trenutku je u auksilijarnoj komponenti oružanih snaga služilo između 180.000 i 225.000 pripadnika – vojnika. Svoj vrhunac broj auksilijarnih jedinica je dostigao krajem vladavine Septimija Severa (193. – 211. god. n. e.) kada je možda bilo oko 440 auksilijarnih jedinica sa oko 250.000 pripadnika.¹⁹ Auksilijara je uvjek bilo u brojčanom smislu više od legionara.²⁰

Sa uspostavom dominata (na kraju III. i početkom IV. st. n. e.) oružane snage Rimske države su uslijed reformi Dioklecijana i Konstantina doživjele radikalnu i suštinsku transformaciju.²¹ Pojedine nekadašnje principatske i legije i auksilijarne jedinice nastavile su bar nominalno postojati i u okvirima dominatskog uređenja oružane sile. I pored formalnog istoga ili sličnoga nazivlja suštinski su to bile različite formacije. *Notitia Dignitatum* spominje oko 70 jedinica (većinom tipa *limitanei*) koje još uvijek nose imena ala i kohorti iz II. st. n. e., a moguće je i da neke od najboljih jedinica tipa *palatini* i *comitatenses* izvode porijeklo i kontinuitet iz principatskih auksilijarnih jedinica.

U izvornoj građi, i to u do sada pronađenim i obrađenim rimskim vojničkim diplomama i natpisima se nailazi na spomen niza kohorti sa numeracijom i dalmatinskim imenom. Sudeći po podacima koje nudi navedena izvorna građa, u većini slučajeva je riječ o tipovima *cohors peditata quingenaria* („pješadijska auksilijarna neduplirana kohorta“) i *cohors equitata quingenaria* („kombinirana/mješovita pješadijsko – konjanička neduplirana kohorta“). *Cohors peditata quingenaria* se sastojala od šest centurija sa predviđenom maksimalnim standardom od oko 480 pripadnika, a *cohors equitata quingenaria* od 6 centurija i 4 turme sa predviđenim maksimalnim standardom od oko 600 pripadnika. Naravno, velika je vjerojatnoća da su ove kohorte u stvarnosti rijetko dostizale predviđenu brojku.

¹⁹ Hassall, 2000:320.

²⁰ Na prostoru provincije Gornji Ilirik/Dalmacija nakon završetka Velikog Ilirskog ustanka su bile stacionirane sljedeće auksilijarne kohorte i ale: *ala Pannoniorum*, *ala Parthorum*, *Cohors III. Alpinorum equitata*, *Cohors I. Bracaraugustanorum*, *Cohors II. Cyrrhestarum*, *Cohors XI. Gallorum*, *Cohors I. Liburnorum*, *Cohors I. Lucensium equitata*, *Cohors I. Campana (Campanorum) voluntariorum civium Romanorum*, *Cohors VI. voluntariorum civium Romanorum*, *Cohors VIII. voluntariorum civium Romanorum*, *Cohors I. Belgarum equitata*, *ala Claudia nova*, *ala (Tungrorum) Frontoniana*.

²¹ O dominatskoj vojsci v. Mesihović, 2015:2193 – 2218.

COHORS I (PRIMA) DELMATARVM

Zbog oskudnosti i fragmentarnosti do danas dostupne i obrađene izvorne građe, nepoznato je kada je došlo do osnivanja dalmatinskih kohorti, odnosno kada je inaugurirana „I. dalmatinska pješadijska kohorta“. *Terminus post quem* osnivanja većine dalmatinskih kohorti (posebno onih *quingenaria*) je neposredno nakon završetka i gušenja Velikog Ilirskog ustanka, a *terminus ante quem* je vrijeme vladavine princepsa Klaudija. Nepoznati su i rani pokreti i prebacivanja „I. dalmatinske pješadijske kohorte“. Zbog toga što se kasnije nailazi na nju kao dio garnizona u Britaniji, možda je tamo prebačena već sa invazijom iz 43. god. n. e. ili nakon ugušenja pobune Icena (iz 61. god. n. e.) predvođenih kraljicom Budikom. „I. dalmatinska“ je u svome sastavu imala oko 480 vojnika.

1. Vojnička diploma iz Bromptona (Ujedinjeno kraljevstvo), *provincia Britannia*. AE 2008, 800 = EDCS-ID : EDCS 51600807.²²

.... I Dalm(atarum)... / II D< a=E>[lm(atarum)... / IV D< a=E>lm(atarum)...

....I. dalmatinska....II. dalmatinska....IV. dalmatinska....

Ova vojnička diploma se datira u 17. VII. 122. god. n. e. za konzula sufekta Tiberija Julija Kandida Kapita (*Tiberius Iulius Candidus Capito*) i Lucija Vitrasija Flaminina (*Lucius Vitrasius Flamininus*), i tribunske moći šest puta i konzul tri puta princepsa Hadrijana. Sa ovim datumom, dio vojnika (unovačenih cc 97. god. n. e.) I. dalmatinske kohorte, II. dalmatinske kohorte i IV. dalmatinske kohorte je časno demobiliziran i dobio je status veterana. U tekstu diplome je spomenuto ukupno 13 ala i 37 kohorti iz auksilijarnog kontingenta garnizona rimske oružane snage stacioniranog u Britaniji. Diploma koje je pripadala vojniku V. retske kohorte je pronađena u Bromptonu, u današnjem sjevernom Jorkširu, nešto južnije od granice prema Kaledoniji. U vrijeme izdavanja diplome namjesnik provincije Britanije je bio Pompej Falkon (*Pompeius Falcon*), a njegov prethodnik na istoj dužnosti je bio Aul Platorije Nepot (*Aulus Platorius Nepot*).

²² EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh_insschrift/HD068834 ; Burnham – Hunter - Booth – Worrel - Tomlin, 2008:381 – 384, Nr. 18.

O vojničkim diplomama (*diplomata militaria*) v. Matijašić, 2002:157 – 161.

2. Vojnička diploma iz Komárom/ *Brigetio* (Mađarska), provincia *Pannonia superior*. CIL XVI, 69 = AE 1930, 37 = AE 1931, 79 = AE 1930, +88 = EDCS-ID: EDCS 12300273.²³

Vanjska strana diplome (*tabula* 1.) : ... I DELMAT.../ II DELMATAR .../... III DELMATAR// Unutarnja strana (*tabula* 1.) : ...I DELMATARV..../... II/ DELMATARVM..../... IV DELMA/TARVM....//

Vanjska strana (*tabula* 1) :*I Delmat(arum)*..../... *II Delmatar(um...)* /... *III Delmatar(um)*...// Unutarnja strana (*tabula* 1) :*I Delmataru(m)*..../... *II / Delmatarum...*,,
IV Delma/tarum

Ova vojnička diploma je iz iste serije izdatih uvjerenja o časnom otpustu veterana auksilijarnih jedinica kao i ona prethodno spomenuta. I ona je izdata 17. VII. 122. god. n. e. za konzula sufekta Tiberija Julija Kandida Kapita i Lucija Vitrasija Flaminina, i tribunske moći šest puta i konzul tri puta princepsa Hadrijana. I u njoj se među 13 ala i 37 kohorti spominju i I. dalmatinska, II. dalmatinska i IV. dalmatinska kohorta. Diploma je pripadala Gemelu Panoniju, sinu Breuka (...*Gemello Breuci filio Pannoni*...), *sesquiplicariusu* I. panonske tampianske ale. On se nakon časnoga otpusa vratio u Panoniju, gdje je diploma i pronađena. U vrijeme izdavanja diplome namjesnik provincije Britanije je bio Pompej Falkon (*Pompeius Falcon*), a njegov prethodnik na istoj dužnosti je bio Aul Platorije Nepot (*Aulus Platorius Nepot*).

²³ EDCS : <http://db.edcs.eu/epigr/epiergebnis.php> ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD025647> ; CIL : <http://cil.bbaw.de/dateien/cil/read.php?PHPSESSID=opce8ajn3als2r0e8n1hrf3oarc6v5ij> ; Alföldy, 1987 A:76; Lassère, 1988:186.

Preuzeto sa

[http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=\\$AP_CIL_16_00069.jpg;\\$AP_CIL_16_00069_1.jpg&nr=1](http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=$AP_CIL_16_00069.jpg;$AP_CIL_16_00069_1.jpg&nr=1)

Preuzeto sa

[http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=\\$AP_CIL_16_00069.jpg;\\$AP_CIL_16_00069_1.jpg&nr=2](http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=$AP_CIL_16_00069.jpg;$AP_CIL_16_00069_1.jpg&nr=2)

3. Vojnička diploma iz Stanningtona (Ujedinjeno kraljevstvo), provincia Britannia. CIL XVI, 70 (p 215) = CIL III, p 872 (p 1195, 1976) = CIL VII, 1195 = RIB 02-01, 2401,06 = EDCS-ID: EDCS 12300274.²⁴

Vanjska strana (*tabula 1.*) : ...I D<=E>lm(atarum)...// Unutarnja strana (*tabula 1.*) : ... I D<=E>lm(atarum)...

Ova vojnička diploma se datira u 16. IX. 124. god. n. e. za konzula sufekta Gaja Julija Gala (*Caius Julius Gallus*) i Gaja Valerija Severa (*Caius Valerius Severus*) i tribunske moći osam puta i konzul tri puta princepsa Hadrijana. Sa ovim datumom, dio vojnika „I. dalmatinske pješadijske kohorte“, je časno demobiliziran i dobio je status veterana. U tekstu diplome je spomenuto ukupno 6 ala i 21 kohorta iz auksilijarnog kontingenta garnizona rimske oružane snage stacioniranog u Britaniji. Diploma koja je pripadala vojniku pješadincu I. kohorte *Sunicorum* je pronađena u Stanningtonu u Sheffieldu na sjeveroistoku Engleske. U vrijeme izdavanja diplome namjesnik provincije Britanije je bio Aul Platorije Nepot (*Aulus Platorius Nepos*).

4. Vojnička diploma, nepoznato mjesto nalaza. ZPE 174 189 = AE 2010, 1856 = EDCS-ID: EDCS 46700003.²⁵

Vanjska strana (*tabula 1.*) : ...I ET II DALM...// Unutarnja strana (*tabula 1.*) : ...I ET II DALM...

Vanjska strana (*tabula 1.*) : ... I et II Dalm(atarum)...// Unutarnja strana (*tabula 1.*) : ... I et II Dalm(atarum)...

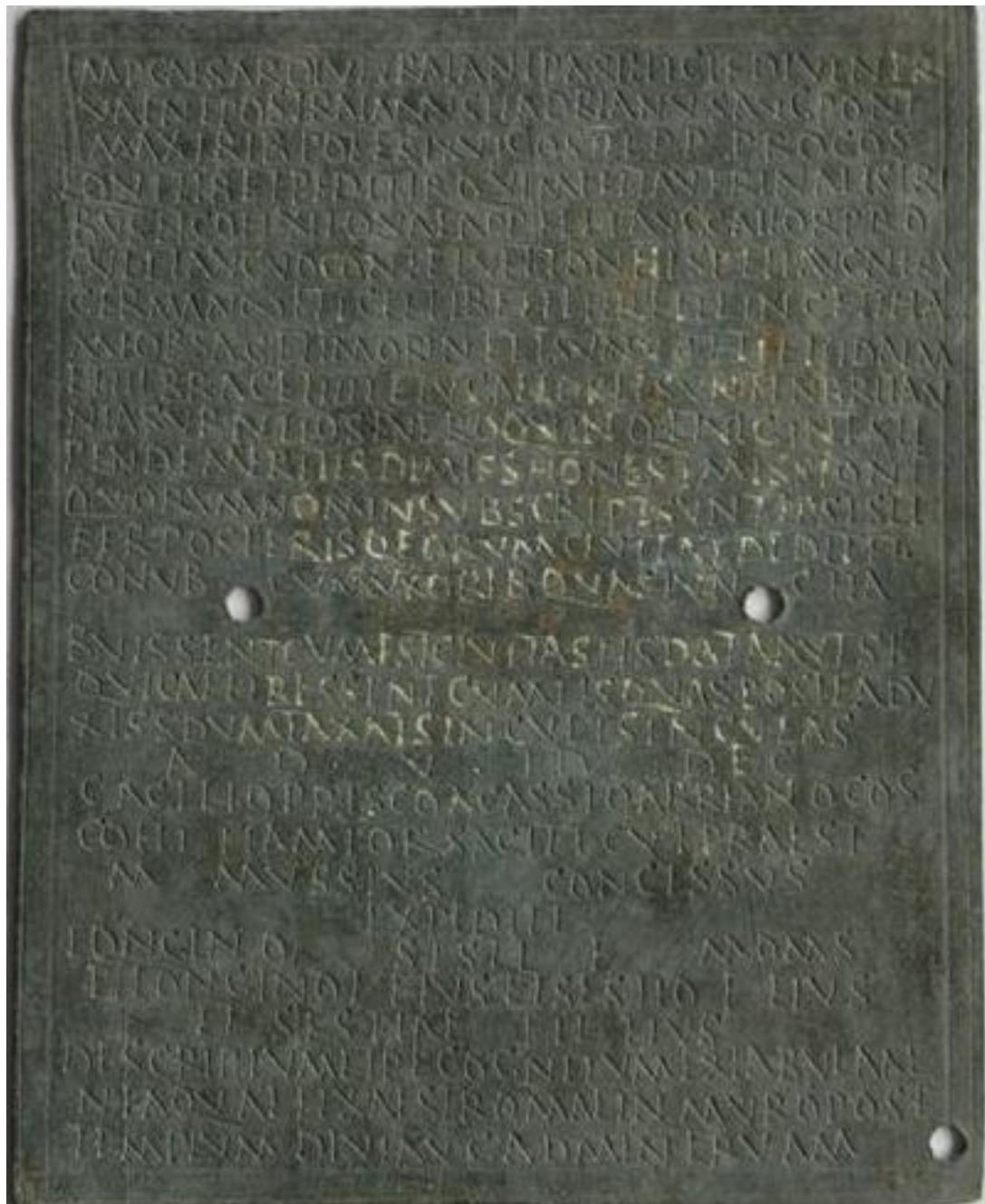
Vojnička diploma je izdata 9. XII. 132. god. n. e. za vrijeme konzula sufekta Gaja Acilija Priska (*C. Acilius Priscus*) i Aula Kasija Arijana (*Aulus Cassius Arrianus*), i tribunske moći šesnaest puta i konzul tri puta princepsa Hadrijana. Sa ovim datumom, dio vojnika „I. dalmatinske pješadijske kohorte“ i „II. dalmatinske pješadijske kohorte“ je časno demobiliziran i dobio je status veterana. U tekstu diplome su spomenute ukupno 3 ale i 12 kohorti iz auksilijarnog kontingenta garnizona rimske oružane snage stacioniranog u Britaniji. Diploma je pripadala vojniku - pješadincu Longinu Sestu iz I. kohorte *Hamiorum sagittaria*. Namjesnik provincije Britanije u ovo vrijeme je bio Julije Sever (*Iulius Severus*).

²⁴ EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php ; CIL : http://cil.bbaw.de/dateien/cil_read.php?PHPSESSID=5v807q9o392e2gu4v2nqkg1o2eg82k02 i http://cil.bbaw.de/dateien/cil_read.php? ; Hübner, 1885:Nr. 837; Lassère, 1988:186 – 187.

²⁵ EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php.

Vanjska strana (*tabula* 1.). Preuzeto sa : [http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=\\$ZPE-174-189_1.jpg;\\$ZPE-174-189_2.jpg;\\$ZPE-174-189_3.jpg;\\$ZPE-174-189_4.jpg&nr=2](http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=$ZPE-174-189_1.jpg;$ZPE-174-189_2.jpg;$ZPE-174-189_3.jpg;$ZPE-174-189_4.jpg&nr=2)

Unutarnja strana (*tabula 1.*). Preuzeto sa : [\\$ZPE-174-189_1.jpg](http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=$ZPE-174-189_1.jpg); [\\$ZPE-174-189_2.jpg](http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=$ZPE-174-189_2.jpg); [\\$ZPE-174-189_3.jpg](http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=$ZPE-174-189_3.jpg); [\\$ZPE-174-189_4.jpg&nr=1](http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=$ZPE-174-189_4.jpg&nr=1)

Unutarnja strana (*tabula 2.*). Preuzeto sa : [\\$ZPE-174-189_1.jpg](http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=$ZPE-174-189_1.jpg); [\\$ZPE-174-189_2.jpg](http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=$ZPE-174-189_2.jpg); [\\$ZPE-174-189_3.jpg](http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=$ZPE-174-189_3.jpg); [\\$ZPE-174-189_4.jpg&nr=3](http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=$ZPE-174-189_4.jpg&nr=3)

Vanjska strana (*tabula 2.*). Preuzeto sa : [http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=\\$ZPE-174-189_1.jpg;\\$ZPE-174-189_2.jpg;\\$ZPE-174-189_3.jpg;\\$ZPE-174-189_4.jpg&nr=4](http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=$ZPE-174-189_1.jpg;$ZPE-174-189_2.jpg;$ZPE-174-189_3.jpg;$ZPE-174-189_4.jpg&nr=4)

**5. Vojnička diploma iz Ravenglass/*Glannoventa* ili *Tunnocelum* ili *Iuliocenon*
(Ujedinjeno kraljevstvo), provincia Britannia. RMD V, 420 = AE 1997, 1001 =
EDCS-ID: EDCS 36600059.²⁶**

Vanjska strana (tabula 1.) : ... I DELM...//

Vanjska strana (*tabula 1.*) : ... *I Delm(atarum)*... //

Vojnička diploma (dimenzija 11, 6 x 9, 6 cm x 0, 1 cm x 0, 25 – 0, 3 cm je izdata 27. II. 158. god. n. e. za konzula *ordinarii* Seksta Sulpicija Tertula – *Sextus Sulpicius Tertullus* - i Kvinta Tineja Sakerdota Klemensa – *Quintus Tineius Sacerdos Clemens*), i za tribunske moći dvadesetjedan put, imperator dva puta i konzul četiri princepsa Antonina Pija. Sa ovim datumom, dio vojnika „I. dalmatinske pješadijske kohorte“ je časno demobiliziran i dobio je status veterana. U tekstu diplome su spomenute ukupno 4 ale i 17 kohorti iz auksilijarnog kontingenta garnizona rimske oružanih snaga stacioniranog u Britaniji. Diploma je pripadala konjaniku Kasiju iz I. kohorte *Aelia Classica* i pronađena je na lokalitetu Ravenglass, na kraјnjem sjeverozapadu današnje Engleske u pokrajini Kambrija.

Ovo sjeverozapadno englesko naselje (u pokrajini Cumbria) sa prirodnom lukom je bilo bitna baza pješadije i mornarice oružanih snaga Rimske države. Pretpostavlja se da je njegovo ime u rimsko doba bilo *Glannoventa* ili *Glannaventa* ili *Tunnocellum* ili *Iuliocenon*. Ova logističko – resursna i lučka baza se nalazila u okviru šire zasnovane odbrambene zone u prostoru Hadrijanovog zida, konkretno u području obalnih fortifikacija koje su bile i neka vrsta produžetka Hadrijanovog zida. Ravenglass je navodno rodno mjesto sv. Patrika.

Sudeći po ovoj diplomu u utvrdi iz Ravenglassa se 158. god. n. e. nalazila „I. elija flotilska kohorta“ (*cohors I. Aelia Classica*), koja je u vrijeme Hadrijanove vladavine (117. – 138. god. n. e.) nastala prekomandovanjem iz flote u pješadijsku auksilijarnu kohortu. Sudeći po istoj diplomu, I. dalmatinska pješadijska kohorta je bila stacionirana u Britaniji i u vrijeme vladavine princepsa Antonina Pija (138. – 161. god. n. e.). Namjesnik, legat proprietor Britanije u vrijeme izdavanja ove diplome je bio Julije Ver (*Julius Verus*).

²⁶ EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD055890>

6. Vojnička diploma iz Wroxetera / *Viroconium Cornoviorum* (Ujedinjeno kraljevstvo), provincia Britannia. CIL XVI, 82 (p 215) = RIB-02-1, 2401,08 = AE 1929, 97 = EDCS-ID: EDCS 12300286.²⁷

Vanjska strana (*tabula 1*) : /.... I ET II DAL .../...

Unutarnja strana (*tabula 2.*) : .../.... A D XVIII K MAI / L TVTILIO PONTIANO P CALPVRNIO ATILIANO COS / 10COH II DALMATARVM CVI PRAEST / VLIVS MAXIMVS ROMA / EX PEDITE / NSVETO LVCI F TREVER / CRIPET RECOGNIT EX TABVL AEEA QVAE FIXA EST / 15ROMAE IN MVRO POST TEMPLVM DIVI AVG AD MINERVAM //

Vanjska strana (*tabula 1*) : .../.... *I et II Dal(matorum)*... /...

Unutarnja strana (*tabula 2.*) : .../ *a(nte) d(iem) XVIII K(alendas) Mai(as)/ L(ucio) Tutilio Pontiano P(ublio) Calpurnio Atiliano co(n)s(ulibus) /10 coh(ortis) II Dalmatarum cui prae(e)st / [--- I]ulius Maximus Roma / ex pedite / [Ma]nsueto Luci f(ilio) Trever(o) / [des]cript(um) et recognit(um) ex tabul(a) aenea quae fixa est /15 Romae in muro post templum divi Aug(usti) ad Minervam //*

Prijevod :Osamnaest dana prije majske kalendi za konzula Lucija Tutilija Pontiana i Publija Kalpurnija Atilijana, „II. dalmatinske kohorte“ pod zapovjedništvom Julija Maksima Roma (iz Rima op. a.) pješadincu Mansueto, sinu Lucija, Treveru (iz navedenog naroda op. a.). Prepisano i provjereno sa bakrene ploče koja je pričvršćena u Rimu na zidu nakon hrama božanskog Augusta i Minerve.

Navedena vojnička diploma je izdata 14. IV. 135. god. n. e. za konzula *ordinarii* Lucija Tutilija Luperka Pontiana (*Tutilius Lupercus Pontianus*) i Publija Kalpurnija Atilijana (*P. Calpurnius Atilianus*). Diploma je pronađena u Wroxeteru (na velškom Caer Guricon), koji je u rimsko doba pod imenom *Viroconium Cornoviorum* bio jedan od četiri najvažnija i najveća grada i središta *civitatesa*. Wroxeter se nalazi u engleskoj pokrajini Westmidlands, prema granici sa Velsom. I prefekt „II. dalmatinske pješadijske kohorte“ po imenu Mumije Sisena i vojnik – pješadinac po imenu Mansueto su bili neilirskog porijekla, prvi dolazi iz samoga grada Rima, a drugi je pripadnika Trevera (keltskog naroda, izmiješanog sa određenim germanskim elementima iz provincije Belgike sa centrom u Trieru / *Augusta Treverorum*). Sudeći po ovoj diplomni, 135. god. n. e., jedan dio vojnika „I. i II. dalmatinske pješadijskih kohorti“ je dobio časni otpust. U vrijeme izdavanja ove diplome, namjesnik Britanije je bio Mumije Sisena (*Mummius Sisenna*).

²⁷ EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php; CIL : http://cil.bbaw.de/dateien/cil_read.php? ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD024394>; Krier, 1981:121-122, Nr. 45.

Preuzeto sa : [http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=\\$Krier_00045.jpg](http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=$Krier_00045.jpg)

**7. Epigrafski spomenik iz Walwick Chesters/*Cilurnum* (Ujedinjeno Kraljevstvo),
provincia Britannia. CSIR-GB 1-06, 237 = RIB-03, 3300 = AE 1958, 102 =
EDCS-ID: EDCS-13500200.²⁸**

COH I / DALMAT / FECIT

Coh(ors) I / Dalmat(arum) / fecit

I. dalmatinska kohorta učini

Epigrafski spomenik (dimenzija 48 x 77, 5 x 79 cm) pronađen je 1958. god. u Chesters u sjevernoj engleskoj pokrajini Northumberland. *Cilurnum/Cilurvum*²⁹ je bio utvrda na Hadrijanovom zidu, izgrađena 123. god. n. e., sa svrhom čuvanja mosta Chesters Bridge na rijeci North Tyne. U početku je ova utvrda bila namijenjena za konjicu sa zadatkom brzih napada u područja sjeverno od Zida. Kasnije su u utvrdu smještane pješadijske jedinice, između ostaloga i I. dalmatinska kohorta.

Preuzeto sa : <http://www.english-heritage.org.uk/visit/places/chesters-roman-fort-and-museum-hadrians-wall/history/description/> - A reconstruction of the fort and civilian settlement at Chesters as they may have appeared in about AD 200. © Historic England (illustration by Mikko Kriek).

²⁸ EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD019780>

²⁹ O utvrdi i mostu v. <http://www.english-heritage.org.uk/visit/places/chesters-roman-fort-and-museum-hadrians-wall/> ; Wright, 1957:229; Johnson, 1993.

Utvrda *Cilurnum*, moderno stanje

Preuzeto sa : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/fotos/F018636.JPG>

8. Epigrafski spomenik iz Maryport / Alauna (Ujedinjeno kraljevstvo), provincia Britannia. CIL VII, 400 = RIB 01, 850 = EDCS-ID: EDCS 7801141.³⁰

PRO SA / ANTONIN AVG PII P P/ PAVLVS•P•F•PALATINA / POSTVMIVS•ACILIANVS /5 PRAEF•COH•I•DELMATAR

*Pro salute Imp(eratoris) Caes(aris)] / Antonin[i] Aug(usti) Pii p(atris) p(atriae)] / Paulus
P(auli)? f(ilius) Palatina / Postumius Acilianus /5 praef(ectus) coh(ortis) I Delmatar(um)*

Za zdravlje imperatora, cezara, Antonina augusta Pija/Pobožnog, oca domovine, Paul, sin Paula, iz tribe (plemena op. a.) Palantina, Postumije Acilijan, prefekt „I. dalmatinske kohorte“.

Preuzeto sa : <https://romaninscriptionsofbritain.org/inscriptions/850>

³⁰ EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD070094> ; CIL : http://cil.bbaw.de/dateien/cil_view.php?KO=KO0045901 ; RIB : <https://romaninscriptionsofbritain.org/inscriptions/850>

Na ovom epigrafskom votivnom spomeniku (dimenzija 71,1 x 147,3 cm), koji se može datirati u vrijeme vladavine princepsa Antonina Pija (138. – 161. god. n. e.) spominje se Paul Postumije Acilijan, sin istoimenog oca iz tribe Palantina, kao prefekt (zapovjednik) „I. dalmatinske kohorte“. Sudeći po komandantovom imenu i tribi/plemenu iz kojeg potiče, on nije bio ilirskog porijekla. Najvjerojatnije je Paul Postumije Acilijan došao iz Italije.

Epografski spomenik je pronađen u Maryportu, na krajnjem sjeverozapadu današnje Engleske u pokrajini Cumbria. Na ovom lokalitetu je cc 122. god. n. e. osnovana logistička baza, utvrda, naselje po imenu *Alauna*. Ova pozicija je služila kao potpora ostalim obalnim odbrambenim pozicijama u zoni Hadrijanovog zida na njegovom krajnjem zapadu. Ova obalna odbrambena zona je imala zadatak da sprijeći neprijateljsko zaobilazeњe fortifikacija na Hadrijanovom zidu, tako što bi invazori prešli Solway Firth. *Alauna* se vremenom razvila u pravi rimski grad sa lukom, i danas je predmet intenzivnih arheoloških istraživanja.

Pogled iz zraka na ostatke utvrde *Alauna* u Maryportu.

9. Epigrafski spomenik iz Maryport / Alauna (Ujedinjeno kraljevstvo), provincia Britannia. CIL VII, 367 = RIB 01, 810 = EDCS-ID: EDCS 7801101.³¹

DIS DEABVSQ / P POSTVMIVS / ACILIANVS• /PRAEF /5 COH•I•DELM

*Dis deabusq(ue) / P(aulus) Postumius / Acilianus / praef(ectus) /5 coh(ortis)
I Delm(atarum)*

Bogovima i boginjama, Paul Postumije Acilijan, prefekt „I. dalmatinske kohorte“.

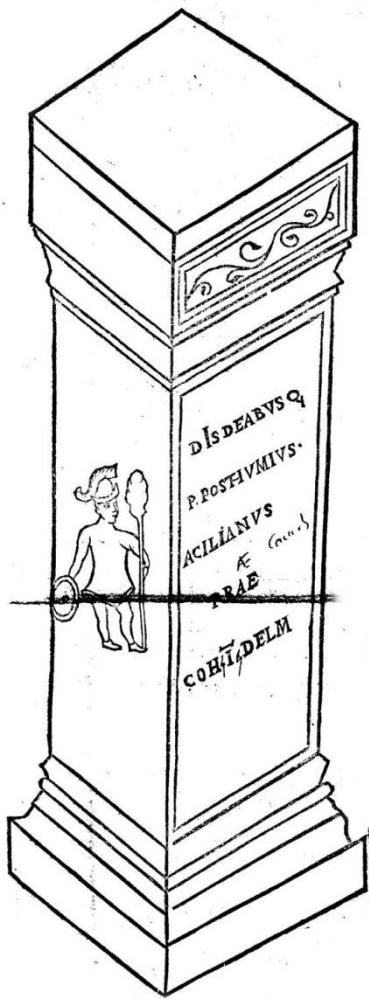
I na ovom epigrafskom votivnom spomeniku (dimenzija 111,8 x 58,4 cm.) se nailazi na ime već spomenutog prefekta „I. dalmatinske kohorte“ po imenu Paul Postumije Acilijan. Sudeći po tome, i ovaj epigrafski spomenik treba datirati u vrijeme vladavine Antonina Pija.

Gornji dio teksta na epigrafskom spomeniku je danas izgubljen, ali je njegov sadržaj poznat preko prepisa sa kraja XVI. i početka XVII. st.

Preuzeto sa <https://romaninscriptionsofbritain.org/inscriptions/810>

³¹ EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD070054> ; CIL : http://cil.bbaw.de/dateien/cil_view.php?KO=KO0045891 ; RIB : <https://romaninscriptionsofbritain.org/inscriptions/810>

Preuzeto sa : http://cil.bbaw.de/dateien/cil_view.php?&SCH=4

10. Epigrafski spomenik iz Maryport / Alauna (Ujedinjeno kraljevstvo), provincia Britannia. RIB 01, 832 = D 3009 = EDCS-ID: EDCS 7801123.³²

Iovi Optim(o) Maxi(mo) / Capitolino / pro salut(e) An-tonini Aug(usti) /5 Pii Postumi/us Acilianus / praef(ectus) coh(ortis) ID< a=E>lm(atarum)

Jupiteru, Najboljem, Najvećem, Kapitolinskom, za zdravlje Antonina augusta Pija / Pobožnog, Postumije Acilijan, prefekt „I. dalmatinske kohorte“.

Riječ je o još jednom epigrafskom spomeniku (dim. 61 x 76,2 x 5,1 cm), pronađenom 1873. god., koji podiže prefekt Postumije Acilijan, za vrijeme vladavine princepsa Antonina Pija.

Preuzeto sa : <https://romaninscriptionsofbritain.org/inscriptions/832>

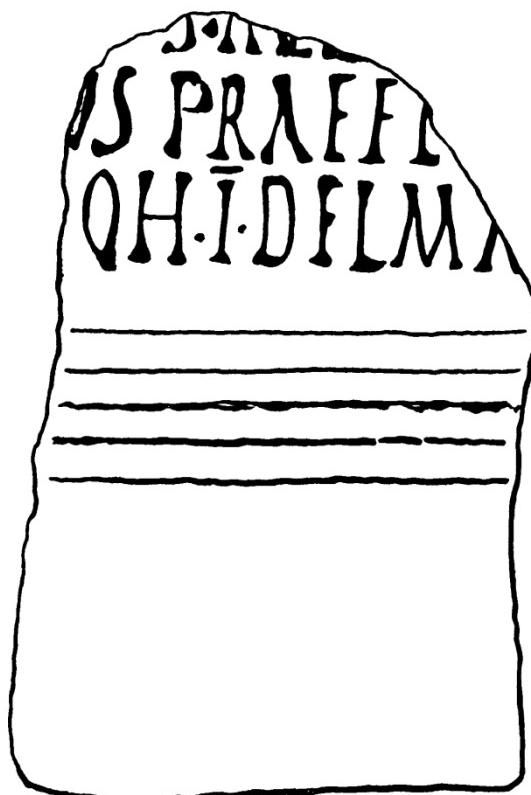
³² EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD070076> ; RIB : <https://romaninscriptionsofbritain.org/inscriptions/832> ; CIL : http://cilm.bbaw.de/dateien/cil_view.php?KO=KO0088271

11. Epigrafski spomenik iz Maryport / Alauna (Ujedinjeno kraljevstvo), provincia Britannia. RIB 01, 847 = EDCS-ID: EDCS 7801138.³³

Postumiu]s Ac[ilian]/us praefe[ctus] / [c]oh(ortis) I D<a=E>lma[t(arum)]

Postumije Acilijan, prefekt „I. dalmatinske cohorte“.

Naš prefekt Postumije Acilijan se pojavljuje na još jednom epigrafskom spomeniku (dimenzija 55,9 x 38,1 x 50,8 cm), pronađenom 1877. god., sa lokaliteta *Alauna*.

Preuzeto sa : <https://romaninscriptionsofbritain.org/inscriptions/847>

³³ EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD070091> ; RIB : <https://romaninscriptionsofbritain.org/inscriptions/847>

12. Epigrafski spomenik iz Maryport / Alauna (Ujedinjeno kraljevstvo), provincia Britannia. CIL VII, 388 = RIB 01, 833 = EDCS-ID:EDCS 7801124.³⁴

I O M / ACILIANVS / PRAEFECT / <P>

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / Acilianus / praefect(us) / <P>

Jupiteru, Najboljem, Najvećem, Acilijan, prefekt....

Ovo je peti do danas poznati epigrafski spomenik (dimenzija 86,4 x 30,5 cm) na kojem se spominje Acilijan, prefekt I. dalmatinske kohorte.

Preuzeto sa : <https://romaninscriptionsofbritain.org/inscriptions/833>

³⁴ EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD070077> ; RIB : <https://romaninscriptionsofbritain.org/inscriptions/833> ; CIL : http://cil.bbaw.de/dateien/cil_view.php?KO=KO0045896

13. Epigrafski spomenik iz Maryport / Alauna (Ujedinjeno kraljevstvo), provincia Britannia. CIL VII, 387 = RIB 01, 831 = EDCS-ID:EDCS 7801122.³⁵

I O M /COH•I DA/LMATAR•CVI /PRAEEST•L•CAE/5CILIUS VEGE/TVS PRAE FEC•V•S•L•M

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / coh(ors) I Da/lmatar(um) cui / praeest L(ucius) Cae/5cilius Veg[e]tus praefec(tus) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Jupiteru, Najboljem, Najvećem, „I. dalmatinska kohorta“ kojom komanduje Lucije Cecilije Veget, prefekt, zavjet ispunji rado zasluženo.

U Maryportu je 1870. god. pronađen epigrafski spomenik (dimenzija 99, 1 x 63, 5 cm.), na kojem se spominje još jedan prefekt I. dalmatinske kohorte i to Lucije Cecilije Veget.

Preuzeto sa : <https://romaninscriptionsofbritain.org/inscriptions/831>

³⁵ EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD070075> ; CIL : http://cil.bbaw.de/dateien/cil_view.php?KO=KO0088270 ; RIB : <https://romaninscriptionsofbritain.org/inscriptions/831>

14. Epigrafski spomenik iz High Rochester / *Bremenium* (Ujedinjeno kraljevstvo), *provincia Britannia. CIL VII, 1055 = RIB 01, 1289 = IDRE 1, 237 = AE 2006, +699 = EDCS-ID: EDCS 7900092.³⁶*

D(is) M(anibus) [s(acrum)] / Aureli Ex [...] / im[i] 7(centurionis) coh(ortis) I Da[lm(atarum?)]

Bogovima Manima svetim, Aurelija ex???? centuriona „I. dalmatinske kohorte“.

Spomenuti epigrafski spomenik (dimenzija 50,8 x 43,2 cm) je pronađen 1790. god. u području Ročestera/Rochester, na krajnjem sjeveroistoku današnje Engleske u pokrajini Northumberland. Tu je u rimsko doba bila situirana utvrda (*castra*) po imenu *Bremenium*, koja je bila dijelom odbrambene linije izgradene duž ceste koja se pružala od Jorka do Korbridža (Corbridge). Zanimljivo je da se ova dobro branjena i fortifikacijski osigurana utvrda nalazilo sjeverno od pružanja Hadrijanovog zida, i da nije bila napuštena ni nakon povlačenja glavnine graničnih trupa sa Antoninovog na Hadrijanov zid. Svoju strateško – vojnu poziciju je utvrda imala i u toku III. st. n. e.

Prva poznata jedinica stacionirana u utvrdi je bila „I. lingonska kombinirana kohorta“ (*cohors I Lingonum equitata*), da bi je kasnije zamijenila „I. dalmatinska pješadijska kohorta“. U III. st. n. e. njen garnizon je činila „I. vardulska duplirana kombinirana kohorta rimskih građana“ (*cohors I Vardulorum milliaria civium Romanorum equitata*).

Pogled iz zraka na ostatke utvrde *Bremenium* u High Rochester.

³⁶ EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD070487> ; RIB : <https://romaninscriptionsofbritain.org/inscriptions/1289>

Preuzeto sa : <https://romaninscriptionsofbritain.org/inscriptions/1289>

15. Epigrafski spomenik iz Beneventa / *Beneventum* (Italija), *regio II Apulia et Calabria*. CIL IX, 1618 = D 6507 = Gummerus 1, 192 = EDR 102220 = EDCS-ID: EDCS 12301124.³⁷

M•NASELLIVS•M•F•PAL•SABINVS /
PRAEF•COH•I•DALMATAR•ET•NASELLIVS•VITALIS /
PATER•AVG•II QVINQ PAGANIS•COMMVNIB•PAGI•LVCVL /
PORTICVM•CVM•APPARATORIO•ET•COMPITVM•A•SOLO•PECVN /
5SVA•FECERVNT•ET•IN•PERPETVVM•VI•ID•IVN•DIE•NATALE /
SABINI•EPVLANTIB•HIC•PAGANIS•ANNVOS \texttimes^{38} CXXV•DARI /
IVSSERVNT•EA•CONDICIONE•VT•NON•IVN•PAGVM•LVSTRENT /
ET•SEQVENTIBVS•DIEBVS•EX•CONSVETVDINE•SVA•CENENT /
ITEM•VI•ID•IVN•DIE•NATALE•SABINI•EPVLENTVR•QVOD•SI /
10FACTVM•NON•ERIT•TVM•HIC•LOCVS•VT•SVPRA•SCRIPTVM /
EST•CVM•ANNVIS \texttimes CXXV•IN•PERTVVM•AD•COLLEGIVM•MEDICOR /
ET•AD•LIBERTOS•N•PERTINEAT•VTI•I•VI•ID•IVN•DIE•NATALE /
SABINI HIC•EPVLENTVR

M(arcus) Nasellius M(arci) f(ilius) Pal(atina) Sabinus / praef(ectus) coh(ortis) I Dalmatar(um) et Nasellius Vitalis / pater Aug(ustalis) II quinq(uennalis) paganis communib(us) pagi Lucul(li) / porticum cum apparotorio et compitum a solo pecun(ia) / 5sua fecerunt et in perpetuum VI Id(us) Iun(ias) die natale / Sabini epulantib(us) hic paganis annuos (denarios) CXXV dari / iusserunt ea condicione ut Non(is) Iun(iis) pagum lustrent / et sequentibus diebus ex consuetudine sua centent / item VI Id(us) Iun(ias) die natale Sabini epulentur quod si /10 factum non erit tum hic locus ut supra scriptum / est cum annuis (denariis) CXXV in per(pe)tuum ad collegium medicor(um) / et ad libertos n(ummi) pertineat uti I VI Id(us) Iun(ias) die natale / Sabini hic epulentur

Na ovom dobro sačuvanom epigrafskom spomeniku (dimenzija 64 x 110,5 cm) se spominje Marko Naselije Sabin, sin Marka, iz tribe Palatina, kao prefekt I. dalmatinske kohorte.

³⁷ EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php ; CIL : http://cil.bbaw.de/dateien/cil_read.php?PHPSESSID=q0rvuq6gc84kn7qs92jhpcak9rkgljeu i http://db.edcs.eu/epigr/cil/cil-09/CIL09_p274.pdf ; EDR : http://www.edr-edr.it/edr_programmi/res_complex_comune.php?do=book&id_nr=EDR102220&partId=1

³⁸ Navedeni simbol zamjenjuje riječ *denarius* i sve odgovarajuće izvedenice.

16. Epigrafski spomenik iz Rima (Italija). CIL VI, 1607 (p 3811, 4719) = D 1450 = AE 2010, +225 = EDR 111 406 = EDCS-ID: EDCS 18100418.³⁹

DIS•MANIB• / L•DOMITIO•L•F•QVIR•ROGATO•PONTIF / MINORI•PROC•AVG
PROVINC•DALMAT• / PROC•MONETAE AVG AB EPISTVL•LVCII•
/5 AELII•CAESARIS PRAEF•EQ•ALAE•I•ARA/VACORVM•TRIB
MIL•LEG•VI•VICTRIC• / PRAEF•COH•I•FL•EQVITATAE•PRAEF•COH•I• /
DALMATAR ACCENSO•VELATO• / DOMITIA•VENVSTA•MARITO•OPTIMO• /10
ET•SIBI•

Dis Manib(us) / L(ucio) Domitio L(uci) f(ilio) Quir(ina) Rogato pontif(ici) / minori proc(uratori) Aug(usti) provinc(iae) Dalmat(iae) / proc(uratori) monetae Aug(ustae) ab epistul(is) Lucii /5 Aelii Caesaris praef(ecto) eq(uitum) alae I Ara/vacorum trib(uno) mil(itum) leg(ionis) VI Victric(is) / praef(ecto) coh(ortis) I Fl(aviae) equitatae praef(ecto) coh(ortis) I / Dalmatar(um) accenso velato / Domitia Venusta marito optimo /10 et sibi

Bogovima Manima, Luciju Domiciju Rogatu, sinu Lucija iz tribe (plemena op. a.) Kvirina, asistentu pontifiku⁴⁰, prokuratoru augusta provincije Dalmacije,⁴¹ prokuratoru kovnice,⁴²

³⁹ EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en i http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis_de.php; CIL : http://cil.bbaw.de/dateien/cil_read.php? ; EDR : http://www.edr-edr.it/edr_programmi/res_complex_comune.php?do=book&id_nr=EDR111406&partId=1 ; Pflaum, 1960: 331 Nr. 140; Alföldy, 1968:203, Nr. 122; Manzella, 1994:264; Faßbender, 2005:181, Nr. 173.

⁴⁰ Pontifices minores (u singularu : *pontifex minor*) su bili neka vrsta asistenata, sekretara u kolegiju pontifika. O njima više v. Smith, W., 1875:942. Sudeći po ovom natpisu, riječ je o ljudima iz viteškog reda, i oni su bili ti koji su dosta samoga posla pontifika obavljali.

⁴¹ U provincijama pod direktnom kontrolom princepsa (tzv. „carske“ provincije; u konkretnom slučaju provincije Dalmacije) „prokurator augusta“, viteškog ranga, je bio zadužen za oporezivanje i skupljanje drugih javnih i privatnih / princepskih prihoda. „Prokuratori augusta“ u provincijama nisu bili subordinirani namjesnicima/legatima, nego su direktno odgovarali princepsu. Namjesnik (poglavitno sa titulom „legat augusta propretor“) je bio na čelu civilne, upravne i sudske vlasti i administracije kao i zapovjednik vojnih jedinica u svojoj provinciji. „Prokurator augusta“ (sa svojom službeničkom kancelarijom) je bio zadužen i odgovoran za financije i druge materijalne potrebe i obaveze provincije, što je uključivalo skupljanje zemljarine (*tributum soli*) i glavarine (*tributum capitatis*), takse na prevoz robe po javnim cestama (*portorium*), skupljanje renti i zakupnina na posjedima u vlasništvu princepsa i države, uprava nad rudnicima i isplate plate javnim službenicima (poglavitno vojnicima). Ovi prokuratori nisu smatrani magistratima, i teorijski su bili smatrani nižim službama u odnosu na one senatorske, pa su i primali platu. Razlog za postojanje dualne vlasti u „carskim“ provincijama je možda bio u tome kako bi se spriječilo koncentriranje previše moći u rukama jednog čovjeka, namjesnika provincije koji je većinom dolazio iz reda senatorskog reda. Time bi se sprečavale i potencijalne financijske špekulacije namjesnika.

⁴² *Procurator monetae* je ustvari bio pripadnik službe *tresviri aere argento auro flando feriundo* (u prijevodu „Triumviri za kovanje i lijevanje bronze, srebra i zlata“). Oni su bili dužnosnici zaduženi za nadzor nad produkcijom kovanog novca. Ovo je bio jedan od četiri odbora kolegija Dvadesetorkice (*vigintiviri*), koji je okupljaо odbore nižih magistrata (*magistratus minores*). Nekada su nazivani i *tresviri ad pecuniam feriundum* ili *tresviri monetales* ili *triumviri monetales*. U vrijeme principata, od Augusta, nazivani su *tresviri aere argento auro flando feriundo*, od III. st. n. e. nose naziv *procuratores monetae*, od vremena Dioklecijana su bili imenovani za svaku dijecezu. Oni su bili zaduženi i za dizajn na novcima. O tome v. Berger, 1953:742.

šefu pismohrane/arhive Lucija Elija Cezara,⁴³ prefektu konjanika „I. aravakske ale“,⁴⁴ vojnom tribunu „VI. legije Victrix“⁴⁵ prefektu „I. flavijevske kombinirane kohorte“,⁴⁶ prefektu „I. dalmatinske kohorte“, akensu velatu,⁴⁷ Domicija Venusta, suprugu najboljem i sebi.

Ovaj epigrafski spomenik (dimenzija 44 x 60,5 cm) spominje Lucija Domicija Rogata kao prefekta I. dalmatinske kohorte. Lucije Domicije Rogat je imao značajnu i ispunjenu vitešku karijeru, koja je obuhvatala i svećeničke i civilne i vojne dužnosti. On je zapovjednik „I. dalmatinske pješadijske kohorte“ bio ili u vrijeme vladavine princepsa Hadrijana ili početkom vladavine princepsa Antonina Pija. Možda je ono vremenski blisko vezano za njegovo obnašanje dužnosti vojnog tribuna VI. legije *Victrix*, koja je isto bila stacionirana u sjevernoj Britaniji.

Međutim, događaji sa našeg natpisa iz Rima se datiraju poglavito u vrijeme vladavine Hadrijana, pa bi se moglo tvrditi da se i izraz *procurator monetae* koristio već u prvoj polovici II. st. n. e.

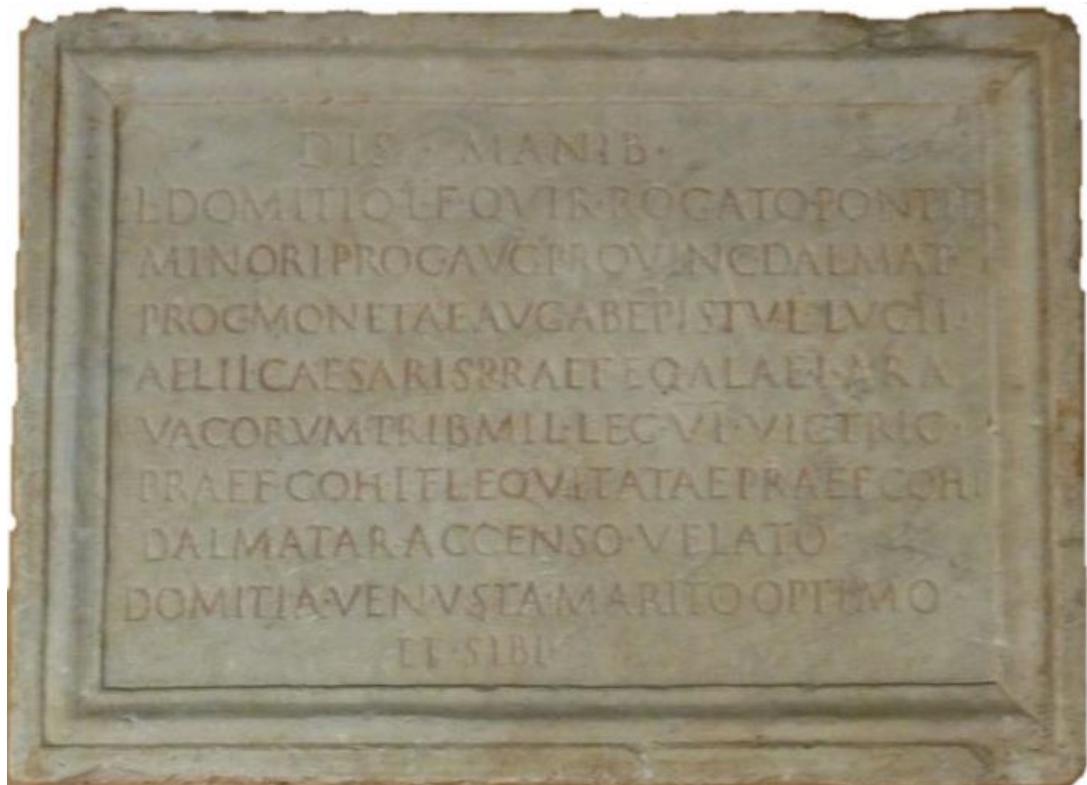
⁴³ Vjerojatno je riječ o Luciju Eliju (živio 13. I. 101. – 1. I. 138. god. n. e.), adoptiranom sinu i planiranom (ali ne i ostvarenom) nasljedniku Hadrijana. Po rođenju se zvao *Lucius Ceionius Commodus*, a kasnije (po adopciji) *Lucius Aelius Caesar*. Riječ je o ocu Lucija Vera, suvladara Marka Aurelija od 8. III. 161. do 169. god. n. e. Sudeći po ovom podatku Lucije Domicije Rogat je bio jedan od sekretara Lucija Elija Cezara od 136. god. n. e.

⁴⁴ *Ala I. Hispanorum Aravacorum*, u vrijeme Hadrijanove vladavine stacionirana u Panoniji.

⁴⁵ *Legio VI. Victrix*, u vrijeme Hadrijanove vladavine stacionirana u sjevernoj Britaniji.

⁴⁶ Postoji više flavijevskih kombiniranih kohorti za vrijeme Hadrijanove vladavine i to: *cohors I. Flavia Hispanorum equitata* u *Germania Inferior*, *cohors I. Flavia Numidarum equitata* u *Moesia Inferior*, *cohors I Flavia Brittonum equitata* i *cohors I Flavia Ulpia Hispanorum civium Romanorum equitata* u Dakiji, *cohors I. Flavia Cilicum equitata* u Egiptu, *cohors I. Flavia* i *cohors I. Flavia Musulamiorum equitata* u Mauretaniji.

⁴⁷ Sam izraz *accensi velati* potiče iz republikanskog perioda i tada se odnosio na neku vrstu rezervnog vojnog sastava, odnosno na nenaoružane vojnike koji nisu imali imovinskih kvalifikacija za ulazak u regularni vojni sastav. Oni su u tome republikanskom periodu formirali specijalne centurije i u toku bitke bi uskakali na mjesto poginulog legionara, uzimajući i njegovo oružje (bar privremeno dok bitka traje). Iako nisu nosili oružje, na sebi su nosili vojni ogrtić, odakle i dodatak *velati* (u značenju „oni koji su ognuti vojničkim ogrtaćem/plaštem“). *Accensi* su bili i neka vrsta ordonanasa (uglavnom iz reda oslobođenika) visokim magistratima (koji su posjedovali *imperium*). Berger, 1953:339. Po leksikografu H. Nettleship (1889:14 – 15; odrednica : *Accensus, i*), u postrepublikansko vrijeme postojala je *centuria accensorum velatorum*, koja je imala obavezu da brine o opravkama cesta. Međutim, izgleda da pitanje stvarne funkcije postrepublikanskih akensa velata izaziva u historiografiji izaziva dileme. Tome pitanju se posvetio i Ivan di Stefano Manzela u svome radu „*Accensi velati consulibus apparentes ad sacra*: Proposta per la soluzione di un problema dibattuto“ iz 1994. god. Po tezi iznesenoj u tome radu *accensi velati* iz vremena principata su bili neka vrsta svećenika oficijelnog rimske religijskog kulta, sa funkcijom *apparitores ad sacra* (“službenici za sveto”). Oni su bili bili organizirani u jednu centuriju koja je bila podijeljena na dekurije, i nalazili su se pod kontrolom kolegija pontifika. Ovi principatski *accensi velati* (koji su mogli doći i iz reda *ingenui* sa respektabilnom karijerom i iz reda bogatih oslobođenika) su vjerojatno pazili na poštivanje procedure i ritualnih formalnosti (i u gestama i u rječima) za vrijeme obavljanja određenih *sacra publica* (javnih religijskih kulturnih manifestacija) obilježavanih od konzula. Naš Lucije Domicije Rogat je upravo spadao u ovu kategoriju principatskih akensa velata.

Preuzeto sa : [http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php
?bild=\\$CIL_06_01607.jpg:\\$CIL_06_01607_1.jpg&nr=2](http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=$CIL_06_01607.jpg:$CIL_06_01607_1.jpg&nr=2)

17. Epigrafski spomenik iz Torina / *Augusta Taurinorum* (Italija), regio XI Transpadana. CIL V, 7012 = EDCS-ID: EDCS 5400264.⁴⁸

]INIAII[...] / [... coh(ortis)] I Delm(atarum) Divil(ensium) [...] / [... ann(os)]X mens(es) VII[

Na ovom vrlo slabo očuvanom epigrafskom spomeniku iz italijanskog grada Torina, spominje se „I. dalmatinska kohorta“, ali u nejasnom kontekstu.

⁴⁸ EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php ; CIL : http://db.edcs.eu/epigr/cil/cil-05/CIL05_p789.pdf

18. Epigrafski spomenik iz Tuscolo / *Tusculum* (Italija), regio I *Latium et Campania*. CIL XIV, 2618 = EDCS-ID: EDCS 5800597.⁴⁹

D M / A FABIO A / PROCVLO / PRAEF COH•I•DA /5 TRIB• MIL•LEG•II•AD / IVTRICIS FECIT / LVCCEIA M FILIA / NEPOTILLA / MARITO OPTIMO

D(is) M(anibus) / A(ulo) Fabio A[uli f ilio] / Proculo / praef(ecto) coh(ortis) I Da[lmatarum ili corum] /5 trib(uno) mil(itum) leg(ionis) II Ad/iutricis fecit / Lucceia M(arci) filia / nepotilla / marito optimo

Bogovima Manima, Aulu Fabiju Prokulu, sinu Aula, prefektu I. dalmatinske ili dačke kohorte, vojnom tribunu II. legije *Adiutrix*, učini Luceja Nepotila, kćerka Marka, suprugu najboljem.

Na ovom nadgrobnom cipusu se spominje izvjesni Aul Fabije Prokul kao zapovjednik jedne od auksilijarnih kohorti tipa *quingenaria*. Nejasno je da li je Aul Fabije Prokul bio zapovjednik „I. dalmatinske pješadijske kohorte“ ili „I. dačke kohorte“⁵⁰ Aul Fabije je bio i vojni tribun II. legije *Adiutrix* koju je 70. god. n. e. osnovao princeps Vespazijan (vl. 69. – 79. god. n. e.) prekomandujući u nju mornare i marine ravenske flote (*classis Ravennatis*). Itinerarij ove legije je obuhvatao operacije i stacioniranje u *Germania Inferior*, Britaniji (sa bazom možda u Česteru), na dunavskoj granici, dačkim ratovima, Panoniji (sa bazom u *Aquincumu*/Budimpešta). Iako se u *CILu* ime kohorte na ovom natpisu rekonstruira kao *Da(corum)* stojimo na stajalištu da bi ipak bilo možda bolje to rekonstruirati kao *Da(lmatarum)*. Inače se izrazi *Delmatarum* i *Dalmatarum* mijesaju u natpisima u kojima se spominju i „I. dalmatinska pješadijska kohorta“ i druge dalmatinske kohorte. Izgleda da razlike između /Da-/ i /De-/ u antičko doba nisu smatrane bitnim, i da i delmatsko i dalmatinsko ime nisu u klasičnom latinskom jeziku bili standardizirani. Uz to, „I. elija dačka kohorta“ je ubrzo po svome osnivanju unaprijedena u red jedinica tipa *milliaria*, pa su njom komandovali vojni tribuni (o čemu svjedoči niz epigrafskih spomenika). Na našem spomeniku iz *Tusculuma*, zapovjednik se titulira kao prefekt kohorte, pa je vjerojatnije riječ o dalmatinskoj, a ne dačkoj kohorti. Na natpisu se ne spominje ni pridjev *Aelia*, koji je nosila dačka kohorta. Sam natpis bi se možda mogao datirati u doba ranih Antonina.

⁴⁹ EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php ; CIL : http://db.edcs.eu/epigr/cil/cil-14/CIL14_p260.pdf

⁵⁰ U vrijeme Hadrijanove vlasti su postojale *cohors I. Aelia Dacorum* stacionirana u Britaniji (kasnije možda postala *milliaria*), *cohors I. Ulpia Dacorum* stacionirana u Siriji, *cohors I. Cisipadensium civium Romanorum Dacorum* možda stacionirana u Trakiji.

19. U ediciji EDCS, epigrafski spomenik iz Aquino / Aquinum (Italija), regio I Latium et Campania CIL X, 5382 = D 2926 = AE 1981, 223 = EDR 78134 = EDCS-ID: EDCS 20401175⁵¹ se nailazi na sljedeću rekonstrukciju: *C[ere]ri sacram / [3]nius Iuvenalis / [praef(ectus?)] coh(ortis) [I] D<a=E>lmatarum / II[vir] quinq(uennalis) flamen /5 divi Vespasiani / vovit dedicav[it]que / sua pec(unia)*. Po ovoj rekonstrukciji izvjesni Juvenal je bio prefekt I. dalmatinske kohorte. Međutim, ostale rekonstrukcije nisu baš toliko uvjerljive da je riječ baš o I. dalmatinskoj kohorti.

Rekonstrukcija po *CIL X, 5382*:

CereRI • SACRVM
d • iuNIVS • IVVENALIS
trib COH • i • DELMATARVM
II • VIR • QVINO • FLAMEN
5 DIVI • VESPASIANI
VOVIT • DEDICAVitqVE
SVA PEC

U ediciji EDR ponuđena je sljedeća rekonstrukcija *C[---]ri sacram / [---]nius Iuvenalis / [t?]r(ib(unus)?] coh(ortis) [---?] Delmatarum / II(vir) quinq(uennalis) flamen / 5 divi Vespasiani / vovit dedicav[itq]ue /sua pec(unia)*. Sljedeća rekonstrukcija u ediciji EDH nudi sasvim novu opciju: []NIVS IVVENALIS / [] COH [] DELMATARVM / II[] QVINQ FLAMEN / DIVI VESPASIANI = [---]nius Iuvenalis / [trib(unus)] coh(ortis) [I] Delmatarum / II[vir] quinq(uennalis) flamen / divi Vespasiani.

Sudeći po ovim rekonstrukcijama, natpis je nastao nakon smrti Vespazijana i na njemu se stvarno spominje neka od dalmatinskih kohorta. Ali se ne može eksplikite tvrditi da je riječ baš o I. dalmatinskoj kohorti. Uz to se nudi i opcija tribuna, a ne prefekta kao komandanta kohorte.

⁵¹ EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis_de.php ; CIL : http://db.edcs.eu/epigr/cil/cil-10/CIL10_p531.pdf i http://cil.bbaw.de/dateien/cil_read.php?PHPSESSID=gs08cldrsfjq7rcrm3am4f9ikkess5ul ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD007239>; EDR : http://www.edr-edr.it/edr_programmi/res_complex_comune.php?do=book&id_nr=EDR078134&partId=1 ; Coarelli, 1998:38; Rawson, 1998:74; Gasser, 1999:10-11.

20. U ediciji EDCS, epigrafski spomenik iz Baláca (Mađarska), *provincia Pannonia Superior* RIU-S, 84 = AE 1996, 1225 = AE 1998, + 1049 = AE 2003, 1358 = EDCS-ID: EDCS-03000753⁵² se nailazi na sljedeću njegovu rekonstrukciju: *Ti(berio) Cl(audio) [Ti(beri) f ilio) V]al[eri]o [do]m(o) / To[lent(ino) e]q(uiti) [R(omano) praef(ecto) co]jh(ortis) [I(?)J / Dalma[t(arum) d(ecurioni) 3]ni / P[3]rii*. Po ovoj rekonstrukciji Tiberije Klaudije je bio prefekt I. dalmatinske kohorte. Međutim, ovaj natpis je i previše fragmentiran da bi se uopće moglo tvrditi da se ova kohorta uopće spominje.

U ediciji EDH ponuđena je rekonstrukcija (na osnovi Alföldy, 2004:40): [] / [] / [] / TI C[] / TO[] / []ALE[]NO[] / []N[]I / []RI [] I = *[Ti(berio) Claudio Ti(beri) f ilio)] / [-----] / [-----] / Ti(berius) C[laudius Ti(beri) f ilius) Vic]/5to[rinus? --- et] / [V]ale[ria - f ilia) Ho?]no[rata?] / [filio et Cl(audia) Ti(beri) f ilia) Ho?]n[orat?]i/[ana? frat]ri [f(ieri)] i(usserunt)*.

Preuzeto sa : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD036275>

⁵² EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis_de.php ; CIL : http://cil.bbaw.de/dateien/cil_view.php?KO=K00095872 ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD036275> ; Fitz, 1996:214 – 216, Nr. 2; 1998:100- 102, Nr. 2; Palágyi, 1997: 2004:51, Nr. 29; Alföldy, 2004.

Čitljiv natpis	Fragmenti -rani natpis	Mjesto nalaza	Osobnosti na natpisu vezane za I. dal. kohortu.	Datacija natpisa	Datacija podatka koji se odnosi na I. dal. kohortu
Vojnička diploma	-	Brompton, Engleska, UK	Skupno spominjanje auksilijarnih jedinica pod zapovjedništvom legata Pompeja Falkona i Aula Platorija Nepota.	17. VII. 122. god. n. e.	-
Vojnička diploma	-	Nepoznato	Skupno spominjanje auksilijarnih jedinica pod zapovjedništvom legata Julija Severa.	9. XII. 132. god. n. e.	-
Vojnička diploma	-	Ravenglass, Engleska, UK	Skupno spominjanje auksilijarnih jedinica pod zapovjedništvom legata Julija Vera.	27. II. 158. god. n. e.	-
Epigrafski spomenik	-	Maryport, Engleska, UK	Paul Postumije Acilijan, prefekt kohorte	Vladavina princepsa Antonina Pija.	
Epigrafski spomenik	-	Maryport, Engleska, UK	Paul Postumije Acilijan, prefekt kohorte	Vladavina princepsa Antonina Pija.	

Epigrafski spomenik	-	Maryport, Engleska, UK	Paul Postumije Acilijan, prefekt kohorte	Vladavina princepsa Antonina Pija.	
-	Epigrafski spomenik	Maryport, Engleska, UK	Paul Postumije Acilijan, prefekt kohorte	Vladavina princepsa Antonina Pija.	
Epigrafski spomenik	-	Maryport, Engleska, UK	Lucije Cecilije Veget, prefekt kohorte.	-	
-	Epigrafski spomenik	High Rochester, Engleska, UK.	Aurelije, centurion u I. dalmatinskoj kohorti.	-	
Epigrafski spomenik	-	Benevent, Italija.	Marko Naselio Sabin, prefekt kohorte.	Vladavina princepsa Trajana ???	
Epigrafski spomenik	-	Rim, Italija.	Lucije Domicije Rogat, prefekt kohorte.	Vladavina princepsa Hadrijana ili početak vladavine princepsa Antonina Pija.	
Epigrafski spomenik	-	Tuskul, Italija.	Aul Fabije Prokul, prefekt kohorte?	Rani Antonini.	
	Epigrafski spomenik	Torino, Italija	---- nepoznat kontekst spominjanja	-	

COHORS II (SECVNDA) DELMATARVM

Zbog oskudnosti i fragmentarnosti do danas dostupne i obrađene izvorne građe, nepoznato je kada je došlo do osnivanja „II. dalmatinske pješadijske kohorte“. Nepoznati su i rani pokreti i prebacivanja „II. dalmatinske pješadijske kohorte“. Zbog toga što se kasnije nailazi na nju kao dio garnizona u Britaniji, možda je tamo prebačena već sa invazijom iz 43. god. n. e. ili nakon ugušenja pobune Icena (iz 61. god. n. e.) predvođenih kraljicom Budikom. „II. dalmatinska“ je u svome sastavu imala oko 480 vojnika. Ova dalmatinska kohorta je ostala u Britaniji u toku cijelokupnog trajanja principata. Preživjela je i dominatsku reformu, pa se u kasnoantičkoj Britaniji pojavljuje i jedinica dominatske armije pod imenom „II. dalmatinske kohorte“.

- 1. Vojnička diploma iz Sydenhama, (Ujedinjeno kraljevstvo), CIL XVI, 51 = CIL III, p 866 (p 1972) = CIL VII, 1194 = RIB 02-1, 2401,02 = EDCS-ID: EDCS 12300255.⁵³**

.... /et [II? Pannoniorum et II?] / [Dal]mata[rum et sunt in Britannia //

Ova vojnička diploma se datira u period maj – 15. juli 105. god. n. e. za konzula sufekta Gaja Julija Kvadrata Basa (*Caius Iulius Quadratus Bassus*) i Gneja Afranija Dekstera (*Cnaeus Afranius Dexter*). Na prilično oštećenoj diplomni mogu se razaznati 2 ale i 11 kohorti. Iako se baš ne može pročitati puno ime dalmatinske kohorte, prepostavlja se da je riječ ili o II. dalmatinskoj ili IV. dalmatinskoj kohorti.

⁵³ EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epibeleg_ergebnis.php ; CIL : http://cil.bbaw.de/dateien/cil_read.php? ; Roman Britain : <http://roman-britain.co.uk/epigraphy/cilVII1194.htm> ; Hübner, 1885: Nr. 832.

**2. Vojnička diploma, nepoznato mjesto nalaza u današnjoj Bugarskoj. RMD 04,
240 = IDRE 2, 00471 = AE 1997, 1779 = EDCS-ID: EDCS 12000004.⁵⁴**

.... / [et II Pann(oniorum) et II Ast(urum) et IJI Del(matarum) et...ili ... II Pann(oniorum)] /
et II Ast(urum) et (!) Delm(atarum)...

Ova vojnička diploma se datira u 20. VIII. 127. god. za konzula sufekta Kvinta Tineja Rufa (*Quintus Tineius Rufus*) i Marka Licinija Celera Nepota (*Marcus Licinius Celer Nepos*), tribunske moći 11 puta i konzul tri puta princepsa Hadrijana. I u njoj se među spomenutih osam ala i 26 kohorti (iz okvira armije u Britaniji kojom komanduje Trebije German / *Trebius Germanus*) nalazi i ona sa dalmatinskim imenom.

Preuzeto sa : [http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=\\$AE_1997_01779.jpg](http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=$AE_1997_01779.jpg)

⁵⁴ EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD055881> ; CIL : http://cil.bbaw.de/dateien/cil_read.php? ; Roman Britain : http://romain-britain.co.uk/epigraphy/ae1997_1779b.htm ; Nollé - Roxan, 1997:269, Taf. XVIII; Birley, 1999:243; Eck - Pangerl, 2007:224.

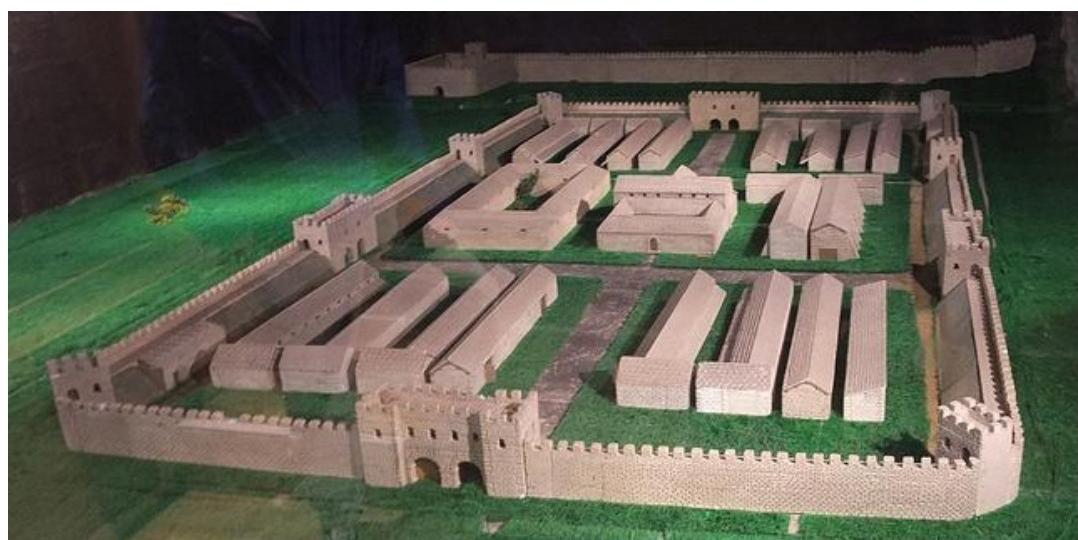
**3. Epigrafski spomenik iz Carvoran / *Magnae/Magnae Carvetiorum/Magnis*,
(Ujedinjeno kraljevstvo), *provincia Britannia*. CIL VII, 760 = RIB 01, 1795 =
EDCS-ID: EDCS 7900606.⁵⁵**

DEO SANCT / VETERI• / IVL•PASTOR / IMAG•COH II / 5DELM•V S L M

*Deo Sanct[o] / Veteri / Iul(ius) Pastor / imag(inifer) coh(ortis) II / 5 Delma(tarum) v(otum)
s(olvit) l(ibens) m(erito)*

Svetom, drevnom bogu, Julije Pastor, imaginifer (nosilac slike princepsa/cara, op. a.) „II. dalmatinske kohorte“ zavjet ispuni rado zasluženo.

Epigrafski spomenik (dimenzija 36,8 x 22,9 cm) na kojem se spominje imaginifer „II. dalmatinske kohorte“ po imenu Julije Pastor, je pronađen na prostoru rimske utvrde *Magnis*⁵⁶ (danas Karvoran/Carvoran) u zoni Hadrijanovog zida na sjeveru današnje Engleske u pokrajini Northumberland. *Magnis* (koji je nastao prije izgradnje samog Zida) je bio jedna od 16 utvrda duž Hadrijanovog zida. U Magnisu se nalazi i „Roman Army Museum“ koji vodi „Vindolanda Trust“. Natpis je moguće datirati u II. ili III. st. n. e.

Model rimske utvrde u Carvoranu. Nalazi se u „Roman Army Museum“.

⁵⁵ EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD070957> ; CIL : http://cil.bbaw.de/dateien/cil_view.php?KO=KO0047986 ; RIB : <https://romaninscriptionsofbritain.org/inscriptions/1795>

⁵⁶ O ovoj utvrdi v. Birley, 1998.

Preuzeto sa : <https://romaninscriptionsofbritain.org/inscriptions/1795>

4. U literaturi se i epigrafski spomenik iz Carvoran / *Magnae/Magnae Carvetiorum/Magnis*, (Ujedinjeno kraljevstvo), *provincia Britannia CIL VII, 759 = RIB 01, 1791 = CLE 24 = CCCA 05, 500 = CLENuovo p 96 = CLEBrit-01, 12 = GeA 49 = CLEBrit-02, p 114 = EDCS-ID: EDCS 7900602⁵⁷* dovodi u vezu sa II. dalmatinskom kohortom.

IMMINET•LEONI•VIRGO•CAELES / TI•SITV SPICIFERA•IVSTI•IN / VENTRIX •VRBIVM•CONDITRIX• / EX QVIS MVNERIBVS•NOSSE•CON/5TIGIT•DEOS ERGO EADEM MATER DIVVM / PAX•VIRTVS•CERES DEA SYRIA / LANCE VITAM ET IVRA PENSITANS / IN CAELO VISVM SYRIA SIDVS EDI/DIT LIBYAE COLENDVM: INDE / 10CVNCTI DIDICIMVS / ITA INTELLEXIT NVMINE INDVCTVS / TVO MARCVS CAECILIVS DO/NATIANVS•MILITANS TRIBVNVS / IN PRAEFECTO DONO PRINCIPIS

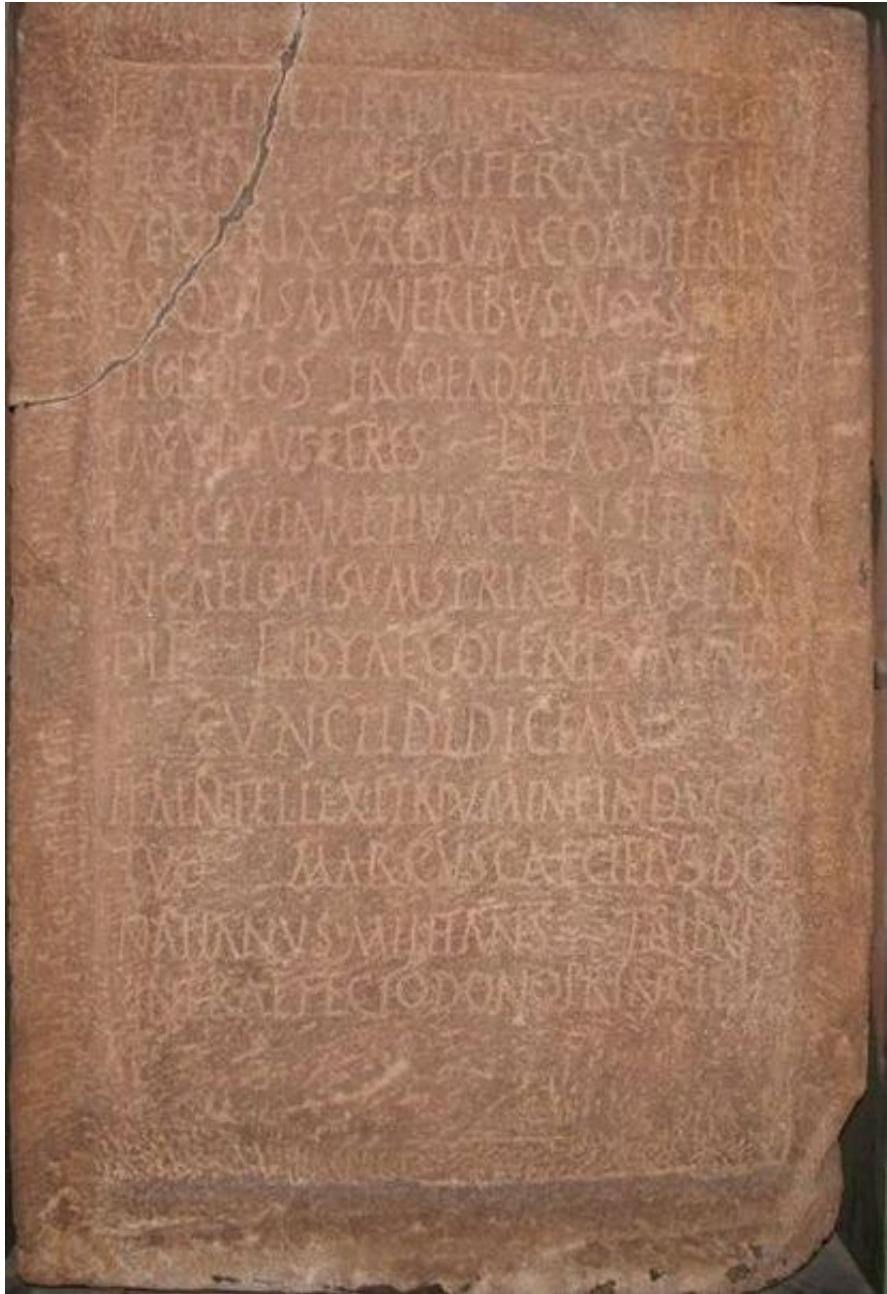
Imminet Leoni Virgo caeles/ti situ spicifera iusti in/ventrix urbium conditrix / ex quis muneribus nosse con/5tigit deos: ergo eadem mater divum / Pax Virtus Ceres dea Syria / lance vitam et iura pensitans /in caelo visum Syria sidus edi/dit Libyae colendum: inde / 10cuncti didicimus / ita intellexit numine inductus / tuo Marcus Caecilius Do/natianus militans tribunus /in praefecto dono principis

Na ovom epigrafskom spomeniku (dimenzija 0,66 x 0, 991 cm), pronađenom 1816. god., koji je dedikacija (u vidu pjesme) boginji *Virgo Caelestis*⁵⁸ od strane Marka Cecilija Donatijana se ne nailazi na spomen II. dalmatinske kohorte.⁵⁹ Marko Cecilije Donatijan u tekstu navodi da je bio unaprijeđen u čin tribuna dok je još uvijek služio kao *praefectus cohortis*. Radi toga se pretpostavlja da je on bio i zapovjednik II. dalmatinske kohorte.

⁵⁷ EDCS : http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php ; CIL : http://cil.bbaw.de/dateien/cil_read.php? ; RIB : <https://romaninscriptionsofbritain.org/inscriptions/1791>

⁵⁸ *Dea Caelestis* (vjerojatno interpretacija boginje Tanit) je bila božanstvo Kartagine i bila je počašćena na novčićima Septimija Severa.

⁵⁹ Dedikacija je ustvari bila indirektno počast Juliji Domni, supruzi princepsa Septimija Severa. Julija Domna je bila semitskog porijekla iz Sirije, a Septimije Sever isto semitskog porijekla, ali iz sjevernoafričke (libijske) Leptis Magne.

Preuzeto sa : [http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=\\$CLE_00024.jpg](http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=$CLE_00024.jpg)

Kraj postojanja

Nepoznato je kada i na koji način je I. dalmatinska cohors završila svoje postojanje. Za sada ne postoje nikakvi dokazi da je ona nastavila postojati i nakon principata, kao npr. njoj srodnih II. dalmatinska cohors koja se pojavljuje u kasnoantičkoj Britaniji kao jedinica dominantske armije. U *Notitia Dignitatum* za zapadni dio (kraj IV. i početak V. st. n. e.) se pod zapovjedništvom vojvode Britanije (*dux Britanniarum*) spominje *cohors secunda Dalmatarum* (kao *limitanei* tip oružane jedinice) pod komandom tribuna i sa sjedištem u Magnisu.⁶⁰

⁶⁰ *Pars Prima. In partibus Occidentis, XL.*

Skraćenice

AE	L'Année épigraphique. Revue des publications épigraphiques relatives à l'Antiquité romaine, París.
CCCA	M. J. Vermaseren, <i>Corpus cultus Cybelae Attidisque</i> (CCCA), Leiden 1987 - 1977
CIL	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i>
CLE	Carmina Latina Epigraphica, hrsg. v. F. Bücheler - E. Lommatzsch, Leipzig 1930
CLEBrit-01	P. Cugusi, Carmi latini epigrafici della Britannia, Epigraphica 76, 2014, 355 - 407 [z.B., p.e., f.e.: CLEBrit-01, 00001]
CLEBrit-02	M. Schumacher, Die Carmina Latine Epigraphica des römischen Britannien, Berlin 2012 [z.B., p.e., f.e.: CLEBrit-02, p 15]
CLENuovo	P. Cugusi, Per un nuovo Corpus dei Carmina Latina Epigraphica. Materiali e discussioni, Rom 2007
CSIR-GB	<i>Corpus Signorum Imperii Romani</i> . Grossbritannien (GB)
D	H. Dessau, <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , Berlin 1892 - 1916
EDCS	Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby (http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epigraphik_en)
EDH	Epigraphische Datenbank Heidelberg (http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/offen/suchen2.html?benutzer=gast&kennwort=g2dhst)
EDR	Epigraphic Database Rome.
GeA	C. Schmidt Heidenreich, Le glaive et l'autel. Camps et piété militaires sous le Haut-Empire romain, Rennes 2013
Gummerus	01: H. Gummerus, Der Ärztestand im römischen Reiche nach den Inschriften, Leipzig 1932
IDRE	C.C. Petoescu, <i>Inscriptiones Daciae Romanae. Inscriptiones extra fines Daciae repertae</i> , Bukarest 1996-
LCL	The Loeb Classical Library, London: William Heinemann LTD - Cambridge Mass.: Harvard University Press
MH	Matica Hrvatska, Zagreb.
MS	Matica Srpska, Novi Sad.

PWRE ⁶¹	Paulys - Wissowa Real-Enzyklopädie der classischen altertumswissenschaft, Stuttgart.
RIB	The Roman Inscriptions of Britain : 01 - Inscriptions on stone, Oxford (2. Aufl.) 1995 ; 02 - Instrumentum Domesticum, Oxford 1990- ; 03 - Inscriptions on stone found or notified between 1 january 1955 and 31 december 2006, Oxford 2009.
RIU	Die römischen Inschriften Ungarns, Budapest 1972-
RMD	M.M. Roxan, Roman Military Diplomas, London 1978-
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik [Bände 62-178]

⁶¹ Paulys - Wissowa Real-Enzyklopädie der classischen Altertumswissenschaft ili Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft ili Pauly-Wissowa takođe i Pauly-Wissowa-Kroll (pored PWRE, skraćenice i P.-W. ili RE) je obimna i sveobuhvatna njemačka enciklopedija antičkog svijeta i helensko – rimske klasične civilizacije koja je izlazila od 1893. do 1978. — Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (BHS: „Paulijeva Realna enciklopedija klasične nauke o starini“). PWRE je bila zamišljena kao potpuna dopuna i prerađa ranijeg djela pod nazivom Real-Encyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft in alphabetischer Ordnung (BHS: „Realna enciklopedija klasnične nauke o starini uredena po alfabetiskom redosledu“), Realna enciklopedija klasične nauke o starini, čiji je autor bio August Fridrih Pauli (kojem se pridružilo još 17 autora) i koja je pokrenuta 1837. god., a nastavljena i nakon smrti Paulija (1845. god.) sve do 1852. god. Na osnovi ovoga originalnog enciklopedijsko – leksikografskog djela započeo je Georg Visova sa izdavanjem svoje edicije, a nakon njega su taj posao nastavili Vilhelm Krol, Karl Mitelhaus, Konrat Cigler i Hans Gartner.

PWRE ima 66 tomova, 15 sveski dopuna i dva registra koji su objavljeni 1980. god., dok je 1997. god. izšao konačni registar u dva dijela po alfabetiskom redu i sistemtiziran. Svaki članak u PWRE pisali su priznati stručnjaci za odgovarajuću oblast. Neke članke s obzirom na dužinu mogu se smatrati kao manje monografije. Neki članci su bili izdati samostalno.

Pored toga, od 1964. do 1975. je izlazila skraćeno, modernizovano i svima dostupno izdanje — Der Kleine Pauly Lexikon der Antike. Auf Grundlage von Pauly's Realencyklopädie der classischen Altertumswissenschaft unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrter herausgegeben von Konrat Ziegler, Walther Sontheimer und Hans Gärtner. (tzv. „Mali Pauly“). Od 1996. izšlo je 12 tomova Der Neue Pauly Enzyklopädie der Antike (tzv. „Novi Pauly“), koji su prošireni sa tri toma historije recepcije i historije nauke, kao i jednom serijom dodataka.

Osim antike, Novi Pauly u svojim sadržajima bavi se i temama iz osnovne grčko-rimske civilizacije u staroorientalnim kulturama kao i egipatskoj kulturi kao i kulturama okolnih naroda i vizantistikom. U saglasnosti sa savremenim trendovima Novi Pauly više prati transformacije starovekovnog sveta u kasnoj antici i proširuje svoje posmatranje sve do godine 600. pa i dalje.

Specifikum za projekat Novog Paulija je izdanje posebnih svezaka koje se odnose na historiju izučavanje antike i klasičnih civilizacija. Najpre je bilo u vidu izdavanje 12 tomova Leksikona antike, 3 toma ka Recepaciji antike i jedan registar. Umesto 16 tomova na kraju je izšlo 19. Svezak dopuna je izšao 2002. god., a dalji (6 za sada) su u pripremi. Od 2002. u izdavaštvu Bril izlazi i engleska verzija Novog Paulija.

Izdanja izvora/vrela

Amijan Marcellin 1935; 1939-1940.: *Ammianus Marcellinus*, Roman History, J. C. Rolfe, LCL

Amijan Marcellin 1998.: *Amijan Marcellin, Istorija*, Milena Milin, Beograd : Prosveta.

Apijan 1863.: *Apian, Ilirike*, Ante Starčević, Zagreb: Danica Ilirska

Apijan 1899.: *Appian, The Foreign Wars, The Illyrian Wars*, <http://www.perseus.tufts.edu/>, bazirano na ed. Appian. The Foreign Wars. Horace White. New York. The Macmillan Company. 1899.

Apijan 1879.: *Appiani, Historia Romana*, Ludovicus Mendelssohn, Lipsiae: Teubneri

Apijan 2005.: Marjeta Šašel Kos, Appian and Illyricum, *Situla 43*, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana. 52 – 81

Historia Augusta 1953 - 1954.: *The Scriptores Historiae Augustae, I. – III. vol.*, David Magie, LCL

Eutropije 1886.: *Eutropius's Abridgement of Roman History*, John Selby Watson, London: George Bell and Sons, York street, Covent Garden.

Eutropije 1993.: *Eutropius, Breviarium*, H.W. Bird, Liverpool : Liverpool University Press.

Kasije Dion 1914.: *Dio Cassius, Roman History, Volume I:Books 1 - 11*, Cary, Ernest - Foster, Herbert B., LCL

Kasije Dion 1914.: *Dio Cassius, Roman History, Volume II:Books 12 - 35*, Cary, Ernest - Foster, Herbert B., LCL

Kasije Dion 1914.: *Dio Cassius, Roman History, Volume III:Books 36 - 40*, Cary, Ernest - Foster, Herbert B., LCL

Kasije Dion 1916.: *Dio Cassius, Roman History, Volume IV:Books 41 - 45*, Cary, Ernest - Foster, Herbert B., LCL

Kasije Dion 1917.: *Dio Cassius, Roman History, Volume V:Books 46 - 50*, Cary, Ernest - Foster, Herbert B., LCL

Kasije Dion 1917.: *Dio Cassius, Roman History, Volume VI:Books 51 - 55*, Cary, Ernest - Foster, Herbert B., LCL

Kasije Dion 1924.: *Dio Cassius, Roman History, Volume VII:Books 56 - 60*, Cary, Ernest - Foster, Herbert B., LCL

Kasije Dion 1925.: *Dio Cassius, Roman History, Volume VIII:Books 61 - 70*, Cary, Ernest - Foster, Herbert B., LCL

Kasije Dion 1927.: *Dio Cassius, Roman History, Volume IX: Books 71 - 80*, Cary, Ernest - Foster, Herbert B., LCL

Livije 1912.: *Livius, Ab urbe condita*, Canon Roberts, New York.

Livije 1919.: *Livy, History of Rome, Volume I: Books 1-2*, Foster, B.O., LCL.

Livije 1922.: *Livy, History of Rome, Volume II: Books 3-4*, Foster, B.O., LCL.

Livije 1924.: *Livy, History of Rome, Volume III: Books 5-7*, Foster, B.O., LCL.

Livije 1926.: *Livy, History of Rome, Volume IV: Books 8-10*, Foster, B.O., LCL.

Livije 1929.: *Livy, History of Rome, Volume V: Books 21-22*, Foster, B.O., LCL.

Livije 1940.: *Livy, History of Rome, Volume VI: Books 23-25*, Moore, Frank Gardner, LCL.

Livije 1943.: *Livy, History of Rome, Volume VII: Books 26-27*, Moore, Frank Gardner, LCL.

Livije 1949.: *Livy, History of Rome, Volume VIII: Books 28 - 30*, Moore, Frank Gardner, LCL.

Livije 1935.: *Livy, History of Rome, Volume IX: Books 31 -34*, Sage, Evan T., LCL.

Livije 1935.: *Livy, History of Rome, Volume X: Books 35-37*, Sage, Evan T., LCL.

Livije 1936.: *Livy, History of Rome, Volume XI: Books 38-39*, Sage, Evan T., LCL.

Livije 1938.: *Livy, History of Rome, Volume XII: Books 40-42*, Sage, Evan T. - Schlesinger, Alfred C., LCL.

Livije 1951.: *Livy, History of Rome, Volume XIII: Books 43-45*, Schlesinger, Alfred C., LCL.

Livije 1959.: *Livy, History of Rome, Volume XIV: Summaries. Fragments. Julius Obsequens. General Index*, Schlesinger, Alfred C. - Julius Obsequens, LCL.

Livije 1987.: *Livy XIV*, Alfred C. Schlesinger, LCL.

Livije 1991. : *Istorija Rima od osnivanja Grada*, Miroslava Mirković, Beograd: Srpska književna zadruga.

Livije 1995. : *Istorija Rima od osnivanja Grada, drugo petoknjizje*, Miroslava Mirković, Beograd: Srpska književna zadruga.

Notitia Dignitatum.; Medieval Sourcebook: Notitia Dignitatum (*Register of Dignitaries*), c. 400 (<http://www.fordham.edu/halsall/source/notitiadignitatum.html>). Korišteno izdanje William Fairley, *Notitia Dignitatum or Register of Dignitaries*, in *Translations and Reprints from Original Sources of European History*, Vol. VI:4 (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, n.d.).

Orozije 1976.: *Historia adversus paganos*, Verona: Fondazione Lorenzo Valla / Arnoldo Mondadori

Plinije Stariji 1866.: *Naturalis historia*, Berlin: ed. Weidmannos

Plinije Stariji 1976.: prijevod Mate Suića u dodatku «Antički pisci» u knjizi «*Antički grad na istočnom Jadranu*» str. 297, Zagreb.

Plinije Stariji 2003.: prijevod Brune Kuntić Makvić u dodatku «Izvori» u knjizi «*Antički grad na istočnom Jadranu*» (2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje) str. 421, Zagreb.

Plinije Stariji 2004.: *Plinije Stariji, «Zemljopis starog svijeta»*, Uroš Pasini, Split: Književni krug.

Polibije 1988.: *Polibije, Istorije*, Marijana Ricl, MS

Polibije 2010.: *The Histories, Volume I: Books 1-2*, Paton, W. R., LCL

Polibije 2010.: *The Histories, Volume II: Books 3-4*, Paton, W. R., LCL

Polibije 2011.: *The Histories, Volume III: Books 5-8*, Paton, W. R., LCL

Polibije 2011.: *The Histories, Volume IV: Books 9-15*, Paton, W. R., LCL

Polibije 2012.: *The Histories, Volume V: Books 16-27*, Paton, W. R., LCL

Polibije 2012.: *The Histories, Volume VI: Books 28-39*, Paton, W. R., LCL

Tacit, Anali, 1970.: *Tacit, Anali*, Jakov Kostović, MH

Literatura

- Alföldy, Géza, 1968, Die Hilfstruppen der römischen Provinz Germania Inferior. (*Epigraphische Studien; Bd. 6*), Düsseldorf: Rheinland-Verlag.
- Alföldy, Géza, 1987 A, Marcus Turbo, Septicius Clarus, Sueton und die Historia Augusta, *Alföldy, Géza, Römische Heeresgeschichte. Beiträge 1962–1985*, Hrsg. von M. P. Speidel, Amsterdam.
- Alföldy, Geza, 2004, Die Inschriften des Hügelgrabes von Baláca, *Balácai közlemények*, 8, Veszprém, 23-122.
- Berger, Adolf, 1953, *Encyclopedic dictionary of Roman law*, Philadelphia: The American Philosophical Society.
- Birley, Robin, 1998, *The fort at the rock: On Hadrian's Wall: Magna and Carvoran*. Vindolanda Trust.
- Birley, Anthony R., 1999, A New Governor of Britain (20 August 127): L. Trebius Gallus, *ZPE* 124, 243 – 248.
- Burnham, B.C., – Hunter, F., - Booth, P. – Worrel, S., - Tomlin, R.S.O., 2008, Roman Britain in 2007, *Britannia Vol. 39*, Society for the Promotion of Roman Studies, 263-390.
- Cabanes, Pierre, 2002, *Iliri od Bardileja do Gencija*, Zagreb: Svitava.
- Cheesman, G. L. 2012, *The Auxilia of the Roman Imperial Army*, Tales End Press.
- Coarelli, Filippo, 1998, La storia e lo scavo, *Fregellae, 1. Le fonti, la storia, il territorio*, a cura di Filippo Coarelli e di Pier Giorgio Monti, Roma: Edizioni Quasar, 29 – 69.
- Devijver, Hubert, 1993, Veränderungen in der Zusammensetzung der ritterlichen Offiziere von Septimius Severus bis Gallienus (193–268), *Prosopographie und Sozialgeschichte*, Köln–Wien– Weimar.
- Gasser, Franziska, 1999, *Germana patria. Die Geburtsheimat in den Werken römischer Autoren der späten Republik und der frühen Kaiserzeit*, Beiträge zur Altertumskunde Band 118, Stuttgart – Leipzig: Teubner.
- Eck, Werner; - Pangerl, Andreas, 2007, Neue Diplome für die Hilfstruppen von Britannia, *ZPE* 162, 223 – 234.
- Faßbender, Andreas, 2005, *Untersuchungen zur Topographie von Grabstätten in Rom von der späten Republik bis in die Spätantike*. Diss. Köln
- Ferjančić, Snežana - Jeremić, Gordana – Gojgić, Aleksandra, 2008, Rimski epigrafski spomenici Čačka i okoline, *Prilozi za istoriju Čačka 2*, Narodni muzej u Čačku.

- Fitz, Jenő, 1996, A balácai tumulus feliratai, *Balácai közlemények*, 4, Veszprém, 199 – 236.
- Fitz, Jenő, 1998, Inschriften des Tumulus von Baláca, *Alba Regia*, 27, A Szent István Király Múzeum Évkönyve, 89–121.
- Hassall, Mark, 2000, "The Army" in *Cambridge Ancient History 2nd Ed Vol XI (The High Empire)* 70-192.
- Holder, Paul, 1980, *Studies in the Auxilia of the Roman Army from Augustus to Trajan*, BAR international series, 70.
- Holder, Paul, 2003, Auxiliary Deployment in the Reign of Hadrian, *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 46, 101–145.
- Hübner, Emil [Aemilius], 1885, *Exempla scripturae epigraphicae Latinae a Caesaris dictatoris morte ad aetatem Iustiniani*, Berlin; G. Reimer.
- Johnson, J. S., 1993, *Chesters Roman Fort Northumberland* (reprint ed.). London: English Heritage.
- Krier, Jean, 1981, Die Treverer außerhalb ihrer Civitas: Mobilität und Aufstieg. (*Trierer Zeitschrift, Beiheft 5*), Trier: Rheinisches Landesmuseum .
- Lassère, Jean-Marie, 1988, Les Afri et l'armée romaine, *L'Africa romana. Atti del V convegno di studio*, Sassari, 11–13 dicembre 1987, a cura di Attilio Mastino, Sassari: Dipartimento di Storia - Università degli Studi di Sassari.
- Manzella di Stefano, Ivan, 1994, Accensi velati consulibus apparentes ad sacra: Proposta per la soluzione di un problema dibattuto aus: *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 101, 261 – 274.
- Matijašić, Robert, 2002, *Uvod u latinsku epigrafiju*, Pula:Filozofski fakultet u Puli.
- Mesihović, Salmedin, 2007, *Dezitijati*, Sarajevo (u rukopisu). Dopunjena verzija doktorske disertacije: *Dezitijati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba*, Zagreb, 2007.
- Mesihović, Salmedin, 2009, „Hajdučija na tlu rimske ilirske provincije“, Prilozi 38, Institut za istoriju u Sarajevu, 31 – 39.
- Mesihović, Salmedin, 2011, *Rimski vuk i ilirska zmija. Posljednja borba*, Sarajevo: Filozofski fakultet.
- Mesihović, Salmedin, 2011 A, ANTIQVI HOMINES BOSNAE, Filozofski fakultet: Sarajevo.
- Mesihović, Salmedin, 2014 A, *Ilirike*, (u rukopisu), Sarajevo.
- Mesihović, Salmedin, 2015, ORBIS ROMANVS (Udžbenik za historiju klasične rimske civilizacije), Sarajevo.

Mesihović, Salmedin – Šaćić, Amra, 2015, *Historija Ilira*, Univerzitet u Sarajevu.

Nettleship, Henry, 1889, *Contributions to Latin Lexicography*, Oxford: Clarendon press.

Nollé, Johannes - Roxan, M. Margaret, 1997, Militärdiplom für einen in Britannien entlassenen ‘Daker’, *ZPE* 117, 269 – 276.

Palágyi, Sylvia, 1997, Hügelgräber mit Dromos- Dromos-ähnlicher Vorkammer in Nord-Pannionien (Ungarn), *Baláca Közlemények*, 5, Veszprém, 11- 29.

Palágyi, Sylvia, 2004, *Veszprém megye római kori kőfaragványainak gyűjteménye. Baláca, Római kori villagazdaság. Katalógus. Sammlung der römerzeitlichen Steindenkmäler im Komitat Veszprém. Baláca, Römerzeitlicher Gutshof, Katalog*, Veszprém.

Pflaum, Hans-Georg, 1960, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire Romain*. Bibliothèque archéologique et historique; T. 57, Paris: P. Geuthner.

Rawson, Elisabeth, 1998, Fregellae: Fall and Survival, *Fregellae, 1. Le fonti, la storia, il territorio*, a cura di Filippo Coarelli e di Pier Giorgio Monti. Roma: Edizioni Quasar.

Smith, William,⁶² 1867, *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, Boston: Little, Brown and Company.

Smith, William, 1875, *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, London: John Murray.

⁶² William Smith (20. V. 1813. – 7. X. 1893. god.) je bio britanski leksikograf koji je najzaslužniji za objavljivanje niza epohalanih leksikografskih rječnika koji su se bavili baštom klasične grčko – rimske civilizacije:

1. Prvo je 1842. god. objavljen „A Dictionary of Greek and Roman Antiquities“. Drugo veće i poboljšano izdanje je iz 1848, a i kasnije izlazio u editiranim izdanjima sve do 1890. Veći dio ovoga rječnika za grčke i rimske starine je sam William Smith napisao.
2. Zatim je 1849. slijedio „Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology“ u tri volumena. Ustvari ovo djelo je originalno objavljeno 1844. pod nešto drugačijim naslovom. Uz urednika W. Smitha u stvaranju ovoga rječnika grčke i rimske biografije i mitologije je učestvovalo još 35 autora (učenjaka klasične civilizacije) članaka, natuknica i definicija.
3. I na kraju „Dictionary of Greek and Roman Geography“. Prvi tom rječnika za grčku i rimsku geografiju je izašao 1854, a drugi tom 1857. god. Uz urednika W. Smitha u stvaranju ovoga rječnika grčke i rimske geografije je učestvovalo još 17 autora (učenjaka klasične civilizacije) članaka, natuknica i definicija.

Iako su na ovim leksikografskim rječnicima radili i mnogi drugi učenjaci, u bibliografiji, natuknicama u glavnom tekstu i fuznotama djela „U potraga za Enejom“ oni se navode kao Smith, W. godina izdanja, tom, broj stranice. Stvarni autor citiranog članka ili natuknice se uvijek nalazi u inicijalima na njihovom kraju (u konkretno korištenim rječnicima). U slučaju da iza članka/natuknice nema inicijala autora, onda je članak/natuknica napisan od Editora/urednika = Smith, 1867:I, vi : „The Articles which have no initials attached to them are written by the Editor“.

William Smith je zaslužan i za objavljivanje nekoliko školskih rječnika, zatim seriju „Principia“ za učenje starogrčkog i latinskog jezika, „Student's Manuals of History and Literature“, „Latin–English Dictionary based upon the works of Forcellini and Freund“ (završeno 1855. god.), „Dictionary of the Bible“ (1860–1865), „Dictionary of Christian Antiquities“ (1875–1880), „Dictionary of Christian Biography“ (1877–1887), „The Atlas“ (1875).

Spaul John, 1994, *Ala 2*, Nectoreca Press.

Spaul, John, 2000, *COHORS 2.*, British Archaeological Reports (BAR) International.

Stipčević, Aleksandar, 1974/1989, *Iliri, povijest, život, kultura*, I (1974) i II dopunjeno izdanje (1989), Zagreb.

Suić, Mate, 1991-1992, Liburnija i Liburni u vrijeme velikog ustanka u Iliriku od 6. do 9. god. poslije Krista (uz *CIL* V.3346). *VAMZ*, 3. s., XXIV-XXV., 55 – 66.

Wilkes, John, 2001, *Iliri*, Split: Laus.

Wright, R.P., 1957, II. Inscriptions, *The journal of Roman studies* 47, 226 – 234.

Životopis

Salmedin Mesihović je rođen 5. IV. 1975. god., u Sarajevu gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. U akademskoj 1995/1996. god. upisuje studij historije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, na kojem je i diplomirao u oktobru 1999. god., na temu „Glasinačka kultura“. Od aprila 2000. god. zaposlen je na istom Odsjeku kao asistent. Poslijediplomski studij iz arheologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu upisao je krajem 2001. god., i magistrirao na temu «Problem kulturne i etničke zajednice Autarijata» 7. VI. 2004. god. u Zagrebu. Naredne 2005. god. nastavio je školovanje na jednogodišnjem doktorskom studiju iz stare povijesti na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Doktorirao je na temi «Dezitijati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba» 30. I. 2007. god. u Zagrebu. U martu 2009. god. izabran je u zvanje docenta na oblast stari vijek na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta, a u septembru 2013. god. je izabran u zvanje vanrednog profesora za istu oblast. U zvanje redovnog profesora za nastavne predmete iz drevnih civilizacija, klasične civilizacije i ilirskih studija prof. dr. sc. Mesihović Salmedin je izabran 2. VII. 2019. godine.

U dosadašnjem naučno - istraživačkom radu Salmedin Mesihović je objavio 44 naučna rada, kao i sljedeće knjige:

1. ANTIQVI HOMINES BOSNAE.
2. Revolucije stare Helade i Rimske Republike.
3. Rimski vuk i ilirska zmija. Posljednja borba.
4. Progresivizam.
5. Popratna djela. Sabrani članci, opservacije, 34 komentara.
6. Zemlje antičkog Ilirika prije i poslije Milanskog edikta, koautorstvo.
7. Historija Autarijata.
8. PROCONSVLES, LEGATI ET PRAESIDES. Rimski namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije.
9. Ilirike.
10. ORBIS ROMANVS (Udžbenik za historiju klasične rimske civilizacije).
11. Filipike.
12. Historija Ilira, koautorstvo sa Amrom Šačić.
13. Helenske apoikije u Italiji i Siciliji.
14. Liberalna frakcija rimskog nobiliteta – Gaj Lelije i Scipion Emilijan.
15. Tito i mi – jučer, danas, sutra, koautorstvo.
16. Drugo izdanje knjige “Tito i mi – jučer, danas, sutra”, koautorstvo.

17. Helenske apoikije u Italiji i Siciliji”, II (printano) izdanje.
18. Liberalna frakcija rimskog nobiliteta – Gaj Lelije i Scipion Emilijan, II (printano) izdanje.
19. Geneza zla. Agrarna kriza: ekonomski i socijalni pad Republike.
20. Hrestomatija. *Origines*. Izbor iz izvorne grade o nastanku rimskog svijeta.
21. Bitka za Ilirik.
22. Kraljevstvo pobunjenih robova.
23. Epizoda iz povijesti montiranih sudskeih i političkih procesa – Progon braće Publijia i Lucija Kornelija Scipiona.
24. Publij Mucije Skevola. Jurista, revolucionar, historičar.
25. Preci u nama. Genetičko blago Bosne i Hercegovine. Koautorstvo sa Damir Marjanović i Dragan Primorac.
26. CORNELIA AFRICANA MINOR, FILIA SCIPIONIS ET MATER GRACCHORVM.
Prilog izučavanju revolucionarne uloge žena u politici klasične civilizacije.
27. LEX SEMPRONIA AGRARIA. Prilog historiji revolucionarnog zakonodavstva.
28. Kako se kalio revolucionar.
29. Historijsko daleko zrcalo.
30. Tajna drevnog svijeta: Paladij / The secret of ancient world: Palladium.
31. Izvori o Troji, Ilionu, Wilusi.